

TAAHANDLEIDING

voor de schooltuinmedewerkers

Koolrabi

© Uitgave: ANMEC, onderdeel van IVN

Project Oogst Rekenen en Taal

Handleiding Taal voor de schooltuinmedewerker

Projectteam Maite Weber (De Vier Windstreken), Marita Rutgers (Schooltuin A.Wagner),
Meta Kroon (Schooltuin N.J. Schaap), Nienke Kwikkel en Paula Wanner (ANMEC),
Ruud Walst (Mees en Meester)

Mees&Meester
voor interactief taalonderwijs

Layout Jolanda van der Heijden

Telefoon 020 - 622 54 04
E-mail anmec@anmec.nl
Website www.anmec.nl

Het project Oogst Rekenen en Taal is onderdeel van het NME-arrangement 'Gezonde Voeding en Biodiversiteit'.

Augustus 2012

Inhoud

Inleiding	5
1 De drie taalgebieden: achtergronden	6
• achtergronden taalgebied 1: woordenschat	
• achtergronden taalgebied 2: interactie	
• achtergronden taalgebied 3: begrijpend lezen	
2 De drie taalgebieden: richtlijnen voor de praktijk	11
• richtlijnen taalgebied 1: woordenschat	
• richtlijnen taalgebied 2: interactie	
• richtlijnen taalgebied 3: begrijpend leren	
3 De drie taalgebieden: producten	14
• producten woordenschat	
• producten interactie	
• producten begrijpend lezen	
Bijlagen	
1 Woordenlijst	15
2 Woordwebben	24
3 Aanbiedingsschema Woordenschat	37
4 Lijst Consoloderingsopdrachten	45
5 Registratieformulier Woordenschat	47
6 Kort overzicht Interventies interacties	50
7 Aanbiedingsschema Interactie	51
8 Aanbiedingsschema Begrijpend Lezen	52

Inleiding

Taal op de tuin

Het schooltuinwerk is een belangrijk onderdeel van het (natuur)onderwijs in groep 6 en 7. In een jaar komen de leerlingen 25 keer naar de tuin voor een les.

Om zichtbaar te maken dat het schooltuinwerk niet alleen goed is voor natuuronderwijs, maar ook een rijke context biedt voor reken- en taalontwikkeling is het project Oogst Rekenen en Taal (ORT) gestart.

Veel schooltuinmedewerkers werken al aan de taalontwikkeling van de leerlingen zoals onder meer blijkt uit de volgende activiteiten:

- Het bijhouden van een klassenweblog over de schooltuinlessen;
- Het houden van presentaties op de school door de klas (groep 7) die het schooltuinwerk heeft afgesloten voor de klas (groep 6) die nog gaat starten;
- Het houden van presentaties door leerlingen over bijvoorbeeld het weer van de dag of de resultaten van een onderzoekje;
- Het schrijven en lezen van instructies;
- Het zoeken en lezen van informatie op internet.

De lijst is niet volledig. Het zijn allemaal activiteiten die van belang zijn voor de taalontwikkeling van kinderen.

Het project ORT

De stadsdelen en het Amsterdams NME Centrum willen de mogelijkheden voor taal en rekenen binnen het schooltuinwerk meer zichtbaar maken en beter benutten. Met het project 'Oogst, rekenen en taal' (ORT) willen we de inbreng van de schooltuinmedewerkers op het gebied van taal en rekenen verder professionaliseren en afstemmen op de praktijk van het basisonderwijs. Voor de educatief medewerker betekent dit kennis maken met de huidige visie op taalonderwijs en het ontwikkelen van vaardigheden om deze visie naar de praktijk van het schooltuinwerk te vertalen. Ook willen we de relatie met de school op het gebied van rekenen en taal versterken. Dit gebeurt op twee manieren: ten eerste door didactieken te gebruiken die op veel basisscholen gangbaar zijn (dit maakt het mogelijk om met leerkrachten op hetzelfde niveau te communiceren) en ten tweede door materialen die door een ORT-werkgroep ontwikkeld zijn beschikbaar te stellen voor basisscholen. Deze materialen zijn ook bruikbaar voor de leerkrachten in de klas.

De brede visie op taal

De huidige visie op taalonderwijs staat bekend als 'de brede visie op taal'. Kort gezegd houdt dit in dat het taalonderwijs zich niet beperkt tot de taalles. Binnen alle vakken en op elk moment van de dag kunnen leerkrachten werken aan de taalontwikkeling van kinderen. De schooltuin biedt dus ook kansen.

Binnen de brede visie op taal zijn drie gebieden te onderscheiden:

- Woordenschat
- Taalontwikkelende interactie
- Begrijpend lezen

In deze handleiding behandelen we elk van deze taalgebieden in drie onderscheiden hoofdstukken:

- 1 De drie taalgebieden: achtergronden
- 2 De drie taalgebieden: richtlijnen voor de praktijk
- 3 De drie taalgebieden: beschrijving van de producten. Aansluitend volgen de bijlagen waarin de producten zijn opgenomen.

Leeswijzer

Het is de bedoeling dat deze handleiding echt een gebruikshandleiding is. Het is daarom niet noodzakelijk de tekst van A tot Z te lezen. Wanneer je zicht wilt krijgen op slechts één van de taalgebieden lees dan per hoofdstuk alleen de paragrafen die op dat taalgebied betrekking hebben.

Mocht je al vertrouwd zijn met de achtergronden van een taalgebied dan kun je volstaan met het lezen van de richtlijnen voor de praktijk. Zo kun je bijvoorbeeld al goed geïnformeerd zijn over woordenschat, maar wil je alleen nalezen hoe je een woordcluster aanbiedt, lees dan in hoofdstuk 2 de paragraaf richtlijnen woordenschat.

1 De drie taalgebieden: achtergronden

Achtergronden taalgebied 1 - Woordenschat

Schooltuinmedewerkers werken, al dan niet bewust, aan de uitbreiding van de woordenschat van hun leerlingen. Om de uitbreiding van de woordenschat te optimaliseren sluiten we aan bij de aanpak van Met Woorden In De Weer (MWIDW, Van den Nulft & Verhallen 2009). Veel Amsterdamse basisscholen werken volgens deze aanpak.

Belangrijke onderdelen van MWIDW zijn:

- Wordselectie
- Netwerkopbouw
- Aanbod in vier stappen (de viertakt)
- Aanbod 'even snel'

Hieronder leggen we deze 4 onderdelen uit.

Wordselectie

In een les gebruik je als educatief medewerker veel woorden, waarvan veel ook onbekend zijn bij de leerlingen. Het is onmogelijk om al deze woorden uitvoerig aan bod te laten komen. De schooltuinlesgever of educatief medewerker moet daarom vooraf een selectie maken van woorden die tijdens de activiteit extra aandacht krijgen.

Hierbij bij gelden de volgende selectieregels:

- Kies woorden die voor de (meeste) kinderen nieuw zijn.
- Kies woorden die onderling samenhangen (zie ook hieronder bij Netwerkopbouw).
- Kies woorden die nodig zijn om de context van de (tuin)activiteit te begrijpen.

Op basis van deze is een woordenlijst samengesteld (zie bijlagen).

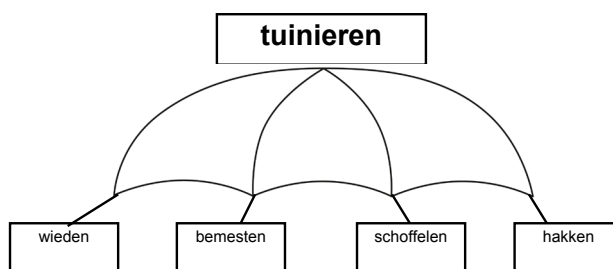
Netwerkopbouw

Woorden rammelen niet los in ons hoofd. Woorden zijn onderling verbonden in netwerken. Wil je nieuwe woorden echt 'aanleren' dan moet je werken aan dit netwerk. Je biedt woorden die onderling samenhangen (een woordcluster) tegelijk aan. Binnen elk cluster is sprake van een betekenisrelatie. De structuur van deze betekenisrelatie is te visualiseren.

MWIDW onderscheidt 4 structuren of woordwebben. Hierna volgen de webben met voorbeelden uit het ORT-materiaal.

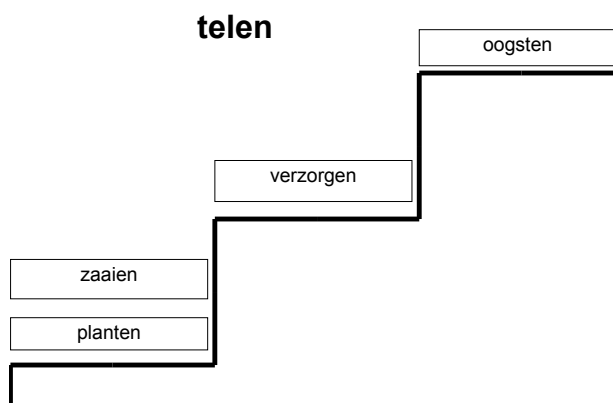
DE PARACHUTE

De parachute visualiseert een hiërarchische relatie. Er is een algemeen begrip of categorie waaronder verschillende soorten van die categorie vallen.

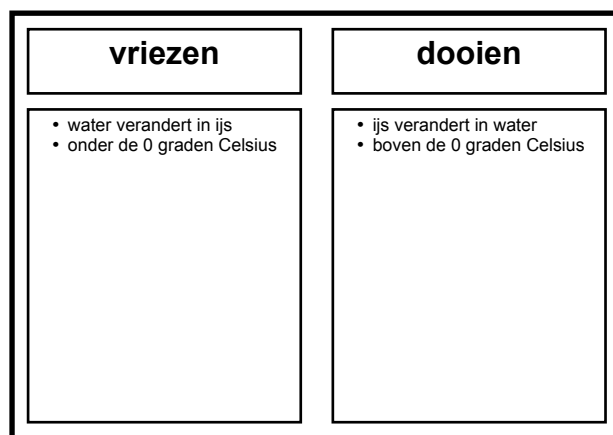
DE TRAP

De trap geeft een chronologische ontwikkeling, een verandering of een gradatie weer.

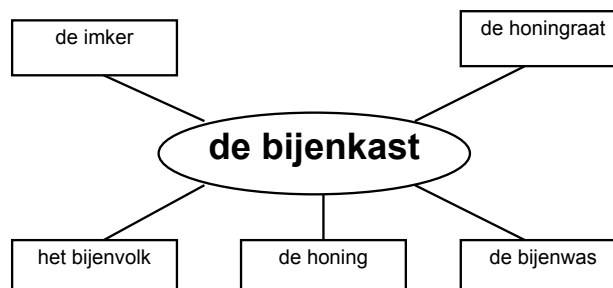
DE KAST

De kast geeft een tegenstelling weer. De kast wordt ook wel gebruikt voor woorden die niet tegengesteld zijn maar waarvan de kenmerken in de kast gerubriceerd kunnen worden.

DE SPIN

De spin leent zich bij uitstek voor het zichtbaar maken van kenmerkende eigenschappen van een kernbegrip.

DE CYCLUS

Binnen NME speelt de cyclus een belangrijke rol. Daarom heeft de projectgroep de cyclus als vijfde woordweb toegevoegd.

De 270 woorden uit de Woordenlijst (bijlage 1) zijn geclusterd en in woordwebben ondergebracht: zie bijlage 2 Woordwebben. Voor deze woordwebben zijn aparte woordposters gemaakt.

Aanbod in 4 stappen (de viertakt)

Als je de woorden alleen maar mondeling toelicht, kun je er zeker van zijn dat kinderen die woorden ook weer snel vergeten. Er is meer nodig, vandaar de 4 stappen van de viertakt om woordclusters aan te bieden.

• Het voorbereiden

Maak kinderen warm en enthousiast voor het nieuwe woord of de nieuwe woorden.

Duur: enkele seconden tot maximaal een halve minuut.

• Het semantiseren

Leg de betekenis van de woorden uit. Zorg hierbij dat je de betekenisomschrijving en de doelwoorden een flink aantal keren herhaalt en dat je de woorden visualiseert.

Duur voor een cluster van 2 tot 5 woorden: maximaal 3 minuten.

• **Het consolideren**

Kinderen zullen de woorden alsnog vergeten wanneer ze tijdens latere (schooltuin)activiteiten niet terugkomen. Daarom is het nodig dat er op een centraal punt een woordmuur komt waar je de woordposters goed zichtbaar ophangt en dat je de woorden zoveel mogelijk herhaalt. Er zijn reeksen consolideringsspelletjes bedacht die in luttele minuten gespeeld kunnen worden en die je ook tijdens een schooltuinactiviteit even snel als tussendoortje kunt uitvoeren: zie bijlage 4.

Het mooiste is natuurlijk wanneer de woordposters ook in de schoolklas opgehangen worden.

Leerkrachten die met MWIDW werken zijn vertrouwd met de consolideringsspelletjes en zullen ook de schooltuinwoorden consolideren.

• **Het controleren**

Bij het consolideren zie je al heel snel welke kinderen de woorden kennen en welke er nog moeite mee hebben.

Sommige leerkrachten geven na verloop van tijd een woordtoets. Dit is niet de taak van een schooltuinmedewerker.

Wel kun je als schooltuinmedewerker van tijd tot tijd nagaan of met name de zwakkere leerlingen de nieuw aangeleerde woorden begrijpen. Het gaat dan om controle van de passieve kennis van de woorden. Als je de hak en de hark hebt aangeleerd vraag je: "Wil jij de hak even pakken." Zo kan een kind laten zien dat het het woord 'hak' begrijpt (passief beheerst). Vraag dus niet: "Wat is dit?" Zo'n vraag appelleert aan de actieve woordkennis.

Dat is bij nieuw aangeleerde woorden te hoog gegrepen.

Aanbod 'even snel'

Bij de viertakt bleek al dat de hoeveelheid tijd die je nodig hebt om een woordcluster aan te bieden te overzien is: zo'n 3 à 4 minuten voor het voorbereiden en uitleggen. Voor het consolideren en controleren heb je ook zoiets nodig.

Het is niet noodzakelijk alle woorden in clusters volgens de viertakt aan te bieden. Je kunt ook een los woord snel even uitleggen. Het gaat dan om de zogenaamde 'labelwoorden': woorden die je door snel even te labelen kunt verduidelijken. Je wijst iets aan: "Kijk, dit is een grashark," of je geeft een ander woord (synoniem) voor een woord dat de kinderen al kennen: "Water is van belang voor de plantjes. Van *belang* betekent hetzelfde als *belangrijk*."

Labelwoorden zijn altijd woorden waarvan de kinderen het concept al kennen: ze weten waarvoor een hark dient.

Grashark komt erbij als extra woord. Ze kennen het woord "belangrijk" en "van belang" is weer een extra woord.

Bij het labelen werk je vooral aan de uitbreiding of verbreding van de woordenschat. Wanneer je clusters aanbiedt volgens de viertakt werk je aan netwerkbouw. Ook bij labelwoorden is het nodig om de woorden te herhalen en te consolideren. Doe je dit niet, dan vergeten de kinderen ze snel.

Achtergronden taalgebied 2 - Interactie

Tijdens een schooltuinles zijn de leerlingen altijd bezig met taal: ze praten met elkaar en met de schooltuinmedewerker. Er is voortdurend sprake van verbale interactie. In de interactie verwerven kinderen nieuwe taal en experimenteren zij met de taal die zij al verworven hebben. Ze kunnen nieuw aangeleerde woorden gebruiken, nieuwe zinsconstructies uitproberen. Al pratende zijn kinderen uitzonderlijk creatief:

ze verkennen de hoekjes en gaatjes van hun actieve taalschat. Tijdens de interactie kan de schooltuinmedewerker de taalontwikkeling extra stimuleren.

In de uitgave *Taalontwikkeling op School* (Verhallen & Walst, 2011) onderscheiden de auteurs 3 taalgroeimiddelen die leerkrachten in de interactie kunnen inzetten.

- Taalaanbod
- Taalruimte
- Feedback

Hieronder besteden we kort aandacht aan deze taalgroeimiddelen.

Zie ook bijlage 6, Kort overzicht Interventies Interactie.

Taalaanbod

Interactie beperken we al snel tot het voeren van gesprekken. Dit leidt er nogal eens toe dat leerkrachten interactief onderwijs opvatten als 'praten met de kinderen' en al pratend de kinderen tot inzicht en kennis te laten komen.

Zo begint een les vaak met een kennisvraag.

De les gaat bijvoorbeeld over grondsoorten en begint met de vraag: "Wie weet wat een grondsoort is?"

Interactie in de klas is meer dan vragen stellen en praten met kinderen. Een betoog of uitleg (taalaanbod) maakt net zo goed deel uit van de interactie. Interactie is reageren op elkaar. Dat gebeurt ook wanneer de leerkracht taal aanbiedt: de kinderen zijn luisterend actief en in houding en gezichtsuitdrukking reageren ze op hetgeen verteld wordt. Zonder goed taalaanbod is een gesprek met kinderen nauwelijks mogelijk. Hoe kun je met ze praten over 'grondsoorten' als ze weinig of niets van het onderwerp afweten? Ja, de wijsneusjes hebben natuurlijk wel wat te vertellen.

Maar de kinderen waar het vooral om gaat, kinderen die extra taalstimulansen nodig hebben, staan aan de kant.

Kinderen hebben eerst goede input nodig en die kan de schooltuinmedewerker het beste geven. Dus start een les over grondsoorten niet met de vraag "Wie kan me vertellen wat een grondsoort is?" Maar vertel zelf in goede taal wat grondsoorten zijn. Pas als de groep als geheel de informatie binnen heeft, kunnen de kinderen er met jou of met elkaar over praten.

Goed taalaanbod voldoet aan twee kenmerken: het is begrijpelijk en het is rijk. Rijk taalaanbod vormt een onontbeerlijke stimulans voor taalontwikkeling.

Taalruimte

Als er een goede taalbasis ligt, dat wil zeggen de kinderen kennen de woorden en hun betekenis, kunnen de kinderen aan het woord komen. Als educatief medewerker hou je je bezig met de volgende 2 vragen:

- Hoe krijg ik ze aan de praat?
- Hoe houd ik ze aan de praat?

HOE KRIJG IK ZE AAN DE PRAAT?

Kinderen praten graag als ze betrokken zijn bij het onderwerp van gesprek. Heeft de schooltuinmedewerker een enthousiasmerend verhaal gehouden over zaaien, planten en oogsten, dan willen ze wel. Nog beter is het wanneer ze er zelf ervaringen mee hebben opgedaan. Kinderen praten graag over eigen ervaringen, eigen meningen en ideeën. Als een gesprek niet spontaan op gang komt, biedt de schooltuinmedewerker een starter aan. Een starter is een gespreksopdracht of een vraag die veel associaties oproept bij de kinderen. Een starter is dus altijd een open vraag of opdracht.

Niet: Wat is een grondsoort?

Wel: Jullie hebben het proefje met grondsoorten gedaan. Vertel eens wat je allemaal hebt ontdekt.

HOE HOUD IK ZE AAN DE PRAAT?

Geef zoveel mogelijk kinderen zoveel mogelijk taalruimte, bijvoorbeeld door ze in tweetallen te laten praten. Alle kinderen komen dan aan bod. In een tweetalgesprekje van 1 à 2 minuten kunnen kinderen heel wat babbelen. Daarna volgt dan een gesprek met de hele groep:

4 à 5 leerlingen vertellen wat ze besproken hebben.

Het is belangrijk dat de schooltuinmedewerker de leerlingen stimuleert hun spreekbeurt goed uit te bouwen.

Niet zozeer door het stellen van vragen maar meer door luisterresponsen te geven zoals knikken, hummen, oogcontact of door korte opmerkingen als "Wat leuk ...", "Vertel ..."

Feedback

Zeker als de schooltuinmedewerker de regie heeft over het gesprek, is feedback een middel dat de taalontwikkeling bevordert. Onder feedback rekenen we onder meer terloopse correcties van taaluitingen van de kinderen. Leerling: "Ik ga dan die planten", of "Oh, jij gaat tuinkers zaaien", maar ook en vooral die situaties waarbij kinderen moeite hebben hun verhaal te doen. Hoe vaak gebeurt het niet dat een taaluiting van een kind onsamenhangend, soms zelfs onbegrijpelijk is.

Zo'n taalmoment is waardevol. Geef nooit de beurt door aan een leerling die misschien beter kan formuleren, maar stimuleer de spreker zijn verhaal duidelijker te vertellen: "Ik begrijp je niet, probeer het eens anders te zeggen."

Zodra je denkt het kind te begrijpen verifieer je jouw interpretatie: "Oh, bedoel je ..."

Achtergronden taalgebied 3 - Begrijpend lezen

De huidige kijk op begrijpend lezen komt van de Amerikaanse aanpak die bekend staat als Reading as Thinking. Een naam die de essentie van begrijpend lezen goed weergeeft: lezen als denkproces.

Bij begrijpend lezen gaat het erom dat de lezer denkend omgaat met de tekst. Tijdens het lezen stelt hij zich meer of minder bewust vragen als: "Begrijp ik dit?", "Wat bedoelt de auteur met ...?", "Ben ik het hiermee eens?", "Hoe zal dit aflopen?".

Niet alle kinderen stellen deze vragen van nature. Hun leestehnik kan prima in orde zijn, toch kunnen ze een stuk tekst volkomen gedachteloos (voor)lezen. Om kinderen te trainen in het denkend omgaan met teksten moet de leerkracht op drie momenten actie ondernemen:

- Voor het lezen
- Tijdens het lezen
- Na het lezen

Het boek *Taal in de Zaakvakken* (Van Beek & Verhallen 2004) heeft deze drie momenten uitgewerkt voor geïntegreerd taalzaakvakonderwijs. Hieronder bespreken we ze in grote lijnen.

Voor het lezen

Uit onderzoek blijkt dat de kwaliteit van het begrijpend lezen vooral wordt bepaald door de woordkennis van de kinderen en hun vertrouwdheid met het onderwerp van de tekst. Als een onderwerp volkomen vreemd is, is een tekst hierover moeilijk te doorgronden. Als meer dan 5% van de woorden onbekend is, is een tekst al onleesbaar. Als je de woorden zuurstofrijk, zuurstofarm, vast, los, vruchtbaar en onvruchtbaar niet kent, wordt een tekst waarin deze woorden centraal staan erg lastig. Vóór de kinderen een tekst gaan lezen moet de schooltuinmedewerker ze dus vertrouwd maken met het woordmateriaal van de tekst en het fenomeen dat erin besproken wordt. Schooltuinmedewerkers doen tal van activiteiten die een uitstekende voorbereiding zijn op leesteksten. Ze geven lessen over tuinonderwerpen, opdrachten voor proefjes, instructies voor tuinactiviteiten. Als de medewerker hierbij de relevante woordclusters aanbiedt zoals beschreven in paragraaf *Woordenschat*, is dit een uitstekende basis om een leestekst te begrijpen.

Dat betekent dat de schooltuinmedewerker een leestekst altijd pas na een les, proef of tuinactiviteit aanbiedt!

Tijdens het lezen

Tijdens het lezen moeten kinderen prikkels krijgen om interactief met de tekst om te gaan. Dit kan met een leesopdracht. Bijvoorbeeld: haal nieuwe informatie uit de tekst. Zo'n opdracht kunnen kinderen het beste in tweetallen uitvoeren, dat stimuleert het praten over de tekst.

Verder moet de schooltuinmedewerker rondlopen en (zeker de zwakkere) kinderen tijdens het lezen vragen stellen: "Wat heb je tot nu toe gelezen?", "Wat bedoelt de schrijver met ...?", "Waar denk je dat het volgende stukje over gaat?"

Na het lezen

De bedoeling is dat kinderen na het lezen dat wat ze uit de tekst geleerd hebben in de praktijk toepassen. Op de schooltuin ligt een vervolgvaciviteit op de tuin die aansluit bij de tekst voor de hand.

2 De drie taalgebieden: richtlijnen voor de praktijk

Wanneer je met één van de 3 taalgebieden in de praktijk aan de slag wilt, lees dan vooraf de richtlijnen voor dit betreffende taalgebied.

Elke richtlijn bestaat uit 3 delen:

- De voorbereiding
- De uitvoering
- Van schooltuin naar school

Het derde punt heeft betrekking op de ambitie van het project ORT om de relatie tussen schooltuin en school te versterken. Bij dit onderdeel doen wij suggesties om leerkrachten op de hoogte te houden van de taalactiviteiten.

Richtlijnen taalgebied 1 - Woordenschat

Achtergrondinformatie

Zie bladzijde 6.

Woorden op de tuin: de voorbereiding

Neem de volgende stappen om de woorden goed aan te bieden.

- Kies uit bijlage 2, Woordwebben op blz. 24. 1 à 2 clusters die aansluiten bij het thema van de les.
- Zoek de betekenisomschrijvingen op in de woordenlijst! Zie bijlage 1, Woordenlijst op blz. 15.
- Zorg voor een woordpopster op A3-formaat. De uitgewerkte woordposters staan op Google-documents.
- Bedenk welke materialen je gaat gebruiken om de woorden te visualiseren.
- Je kunt vervolgens het aanbiedingsschema invullen: zie bijlage 3, Aanbiedingsschema Woordenschat op blz. 33. Mocht dit teveel tijd kosten, dan kun je ook even één of meer uitgewerkte schema's bekijken om een beeld te krijgen van de wijze waarop je de woorden moet aanbieden.
- Bedenk eventueel consolideringsspelletjes voor woorden die al op de woordmuur te vinden zijn. Gebruik hierbij de Lijst Consolideringsactiviteiten: zie bijlage 4 op blz. 41.

Opmerking!

Naast de woordclusters kun je ook losse woorden aanbieden door te labelen. Zie 'Even snel' op blz. 8.

Woorden op de tuin: de uitvoering

Je biedt de clusters aan volgens de viertakt: zie blz. 7.

- Het voorbereiden
- Het semantiseren
- Het consolideren
- Het controleren

Je kunt de clusters op 2 momenten in de les aanbieden:

- Voorafgaand aan de schooltuinles of -activiteit: het woordenlesje is dan de introductie op de schooltuinles.
- In de loop van de schooltuinles of -activiteit: de woorden van het cluster komen tijdens de les aan bod maar worden wel aangeboden volgens de principes van de viertakt.

Woorden van schooltuin naar school

Houd leerkrachten op de hoogte van de woordenschatactiviteiten door ze de woordposters mee te geven. De posters zijn zeker op scholen, waar gewerkt wordt met MWIDW, zeer welkom. Op deze scholen is het gebruik van de posters bekend. De posters van de tuin krijgen een plek op de woordmuur en bij de consolideringsactiviteiten zullen leerkrachten de tuinwoorden meenemen.

Richtlijnen taalgebied 2 - Interactie

Achtergrondinformatie

Zie bladzijde 8.

Interactie op de tuin: voorbereiding

Het verloop van een gesprek is moeilijk te voorspellen, tijdens gesprekken moet je veel improviseren. Toch kun je een gesprek tot op zekere hoogte vooraf plannen. Denk hierbij aan de volgende stappen:

- Bedenk vooraf het onderwerp waarover je laat praten.
Het moet een onderwerp zijn waarover de kinderen goed geïnformeerd zijn. Daarom is het startpunt van interactie altijd jouw taalaanbod: dat wat jij vertelt over het onderwerp. Kinderen kunnen natuurlijk ook praten over eigen ervaringen die zij hebben opgedaan met bijvoorbeeld proefjes of tuinactiviteiten.
- Bedenk de starter.
Een goede starter is een open vraag waarop alle kinderen kunnen antwoorden en die alle kinderen prikkelt mee te praten.
- Bedenk welke taalzwakke kinderen je zeker een beurt wilt geven.
- Kies uit Kort Overzicht Interventies Interactie (zie bijlage 6 op blz. 46) 1 of 2 interventies waarin jij jezelf wilt oefenen.
- Je kunt vervolgens het aanbiddingsschema invullen (bijlage 7, Aanbiddingsschema Interactie op blz. 47).

Interactie op de tuin: uitvoering

Vertrouw op je vermogen flexibel in te springen op al die onverwachte wendingen die zich tijdens de interactie voordoen. Er zijn wel enkele Niet Doen-acties die de interactie eerder belemmeren dan bevorderen.

Hierbij de belangrijkste op rij:

Niet doen!

- Kennisvragen als starter gebruiken
Stel dus geen vragen als: "Wie kan me iets vertellen over grondsoorten?", "Wat is klei?", terwijl de kinderen nog geen informatie gekregen hebben over deze onderwerpen.
- In de verleiding komen de veelpraters aan het woord te laten.
- Veel vragen stellen om de leerling aan de praat te houden. Veel vragen blokkeren eerder dan dat ze de spreker stimuleren.

Onder Wel Doen vallen alle interventies het Kort Overzicht Interventies Interactie (bijlage 6 op blz. 46). Hieronder een aantal tips voor de uitvoering van interactie.

Wel doen!

- Leerlingen in tweetallen laten praten ter voorbereiding van een plenair gesprek.
- Leerlingen tijdens het gesprek stimuleren op elkaar in te gaan. Stel vragen aan de groep als: "Wie wil wat aan X vragen?", "Wie is het eens/oneens met X?"

Interactie van schooltuin naar school

Eventueel kun je een kopie van jouw aanbiddingsschema meegeven aan de leerkracht.

Verder kun je de leerkracht achteraf iets vertellen over het gespreksverloop (of lesverloop) en de aandachtspunten die bij het gesprek aan bod kwamen.

Richtlijnen taalgebied 3 - Begrijpend lezen

Achtergrondinformatie

Zie bladzijde 10.

Begrijpend lezen op de tuin: voorbereiding

Je voorbereiding verloopt volgens de volgende stappen.

- Bedenk wat je aan het lezen vooraf laat gaan om de kinderen vertrouwd te maken met de woorden uit de tekst en het fenomeen dat erin behandeld wordt.
Het kan een theorieles zijn, het kunnen proefjes zijn, het kan een activiteit op de tuin zijn. Wat je ook doet, zorg er altijd voor dat je het woordcluster, dat aansluit bij de tekst, aanbiedt zoals op bladzijde 6 is besproken.
- Bedenk een leesopdracht die je de kinderen in tweetallen laat uitvoeren. Bijvoorbeeld: schrijf per alinea op wat nieuwe informatie is.
- Bedenk welke kinderen je tijdens het lezen extra aandacht geeft.
- Bedenk hoe je de uitgevoerde opdracht nabespreekt en welke vervolgactiviteit je laat doen die aansluit op de inhoud van de gelezen tekst.
- Je kunt vervolgens het aanbiedingsschema invullen: bijlage 8 Aanbiedingsschema Begrijpend lezen op blz. 48.

Begrijpend lezen: uitvoering

Zorg dat de volgende onderdelen tijdens de les goed uit de verf komen:

- **Voor het lezen**
 - Maak de kinderen vertrouwd met het onderwerp van de tekst.
 - Bied het woordcluster of de woordclusters aan die aansluiten bij de tekst.
 - Geef de kinderen een leesopdracht.
- **Tijdens het lezen**

Loop het lokaal rond en stel de kinderen tijdens het lezen de volgende vragen:

 - Wat heb je tot nu toe gelezen?
 - Snap je dit? Leg eens uit wat staat er.
 - Waar denk je dat het volgende stukje over gaat?
- **Na het lezen**
 - Bespreek de leesopdracht na.
 - Leg een verband tussen de leesactiviteit en de vervolgactiviteit.

Begrijpend lezen van schooltuin naar school

Stel de leerkracht op de hoogte van de activiteiten die je hebt ondernomen om de leerlingen voor te bereiden op de tekst en vertel hoe je de kinderen de tekst hebt laten lezen.

Mocht het lezen van de tekst binnen de schooltuinactiviteit niet mogelijk zijn, adviseer de leerkracht dan de tekst op school te laten lezen. Bij elke tekst staan tips voor de leesaanpak.

3 De drie taalgebieden: producten

Producten woordenschat

Hieronder volgt een overzicht van de materialen die de werkgroep Taal van ORT heeft ontwikkeld ter ondersteuning van woordenschatontwikkeling.

- Het Aanbiedingsschema Woordenschat met enkele voorbeelden van uitgewerkte aanbiedingsschema's: zie bijlage 3 op blz. 33. Het aanbiedingsschema is te gebruiken bij de voorbereiding van een aan te bieden woordcluster.
- Woordenlijst: zie bijlage 1 op blz. 15: een alfabetische lijst van woorden met betekenisomschrijvingen op leerling-niveau. De woorden zijn geselecteerd op basis van het schooltuinboek en op basis van thema's die op de tuin aan de orde komen. Bij de samenstelling van de lijst is onder andere gebruik gemaakt van het Van Dale junior woordenboek.
- De Woordwebben: zie bijlage 2 op blz. 24: een overzicht van de woorden uit de Woordenlijst thematisch geordend in woordclusters. De clusters zijn gevisualiseerd in woordwebben: spin, parachute, trap, kast, cyclus.
- De Woordposters:
Elke poster brengt een woordweb in beeld, waarbij alle begrippen ondersteund worden met een illustratie.
Zie de A3 multomap.
- Registratieformulier Woordenschat waarop de schooltuinmedewerker de behandelde woordclusters kan inplannen en/of afvinken: zie bijlage 5 op blz. 43.
- Lijst Consolideringsopdrachten: zie bijlage 4 op blz. 41.

Alle materialen zijn beschikbaar via Google-documenten.

Producten interactie

- Het Aanbiedingsschema Interactie zie: bijlage 7 op blz. 47.
- Het Kort Overzicht Interventies Interactie zie: bijlage 6 op blz. 46.
- De TOII (TaalOntwikkeling In Interactie) bureaustickers

Producten begrijpend lezen

- Het Aanbiedingsschema Begrijpend Lezen: zie bijlage 8 op blz. 48.
- Leesteksten
De informatiebladen uit het schooltuinboek zijn herschreven zodat ze geschikt zijn voor begrijpend lezen. De teksten worden los van het boek aangeboden, zodat de tekst altijd na een activiteit aangeboden wordt.

Literatuur

- **Taal een zaak van alle vakken**
M. Verhallen & W. van Beek (2004)
Geïntegreerd taal- en zaakvakonderwijs op de basisschool, Bussum, Coutinho.
- **Met woorden in de weer**
M. Verhallen & D. van den Nulft (2009),
Praktijkboek voor het basisonderwijs, Bussum, Coutinho.
- **Taalontwikkeling op school**
M. Verhallen & R. Walst (2011)
Handboek voor interactief taalonderwijs, Bussum, Coutinho.

Bijlage 1 - Woordenlijst

A

- de* **aardappel** Een aardappel is een lichtgele knol met een dunne bruine schil. Aardappels eet je gekookt of gebakken.
- de* **aardappelboor** Met een aardappelboor maak je een gat in de grond om aardappels of andere planten diep in de grond te planten.
- de* **aardappelziekte** Als een aardappelplant de aard-appelziekte heeft, verrotten de knollen en sterven de bladeren af. Een schimmel in de grond veroorzaakt deze ziekte bij de aardappel.
- het* **achterlijf** Is het achterste deel van het insecten-lichaam, aan de andere kant van de kop.
- aflezen** Informatie krijgen door goed naar meetinstrumenten te kijken. Op een regenmeter kun je aflezen hoeveel regen er is gevallen.
- afmeten** Iets afmeten is de juiste hoeveelheid van iets nemen. Je gebruikt hiervoor een maatbeker.
- de* **afvaleter** Afvaleters eten resten van planten of dieren die niet meer leven; bijvoorbeeld dorre bladeren of een dode muis. Voorbeelden van afvaleters zijn pissebedden en regenwormen.
- afwegen** Iets afwegen is het juiste gewicht van iets nemen. Je gebruikt hiervoor een weegschaal.
- het* **amfibie** Amfibieën zijn dieren die in het water en op het land leven. Een kikker is een amfibie. Amfibieën hebben vaak een gladde huid.
- de* **andijvie** Andijvie is een groente. Ongekookte andijvie lijkt een beetje op sla.

B

- de* **bacterie** Bacteriën zijn piepkleine levende deeltjes. Je kunt ze alleen zien door een microscoop. Bacteriën zorgen voor de vertering van plantenresten.
- de* **basilicum** Basilicum gebruik je als smaakmaker. Basilicum heeft ovale glimmende blaadjes. Basilicum past goed bij Italiaanse gerechten, bijvoorbeeld op de pizza of door pasta.
- bemesten** Bemesten is mest op de aarde strooien en mengen met de aarde.
- de* **bestuiving** Bij bestuiving wordt het stuifmeel van de meeldraad van één bloem verplaatst naar de stamper van een andere bloem.
- de* **bevruchting** Bij de bevruchting van planten smelt de spermacel uit het stuifmeel samen met de eicel in het vruchtbeginsel. Hierdoor groeit er een vrucht met zaden.
- de* **bieslook** Bieslook is een kruid dat familie is van de ui. De bieslook maakt bij de groei mooie lange stengels. Deze stengels kun je knippen en rauw door salades of roerbakgerechten gebruiken.
- de* **bijenkast** Kasten waarin bijen leven en honing maken.
- het* **bijenvolk** Een bijenvolk bestaat uit heel veel bijen die samen werken als één groep.
- de* **bijenwas** Bijenwas is een was die door sommige soorten bijen wordt gemaakt. Met deze was maken bijen de wanden van de raten.
- de* **bladgroenkorrel** Piepkleine groene korrels in de bladeren waarmee de plant voedsel maakt. De korrels halen energie uit zonlicht.
- de* **bladgroenten** Bladgroenten zijn groenten waarbij het gaat om de bladeren. De blaadjes van deze planten worden geogst en gegeten. Een voorbeeld van bladgroenten zijn spinazie en sla.
- het* **bladrozet** Het bladrozet is een krans van blaadjes liggend op de grond.
- de* **bloem** 1 Een bloem groeit uit een knop van een plant of een boom. Bloemen hebben vaak gekleurde blaadjes.
2 Bloem is fijn gezeefd tarwemeel. Bloem heeft een witte kleur.
- de* **bloesem** De bloemetjes die in het voorjaar aan de bomen en struiken zitten.
- het* **bodemdier** Alle dieren die op de bodem en tot 25 cm in de bodem leven.
- de* **boerenkool** Boerenkool is een wintergroente. Van het gekrulde blad kun je stampot maken.
- de* **bol** Uit bollen groeien planten. Sommige bollen kun je eten, zoals uien en knoflook. In de bol zit het reservevoedsel van de plant.
- de* **boon** Een boon is een peulvrucht. Er zijn allerlei soorten bonen, zoals sperziebonen, bruine bonen en snijbonen. In een peulvrucht zit meerdere zaadjes. Deze zaadjes noem je soms ook bonen.
- de* **bruine boon**, zie de boon.
- het* **borststuk** Het borststuk is het stuk lijf direct aan de kop van een dier. Aan het borststuk van insecten zitten drie paar poten en soms ook vleugels.
- het* **buisje** Een buisje is een lang, hard voorwerp, dat van binnen hol is. Er kan iets doorheen. Het is hetzelfde als een pijp.
- buisjes** De buisjes zitten in de hoed van de paddenstoel. In de buisjes zitten de sporen waaruit nieuwe paddenstoelen kunnen groeien.

C

- de* **carnivoor** Een ander woord voor carnivoor is vleeseter. Dit is een dier dat een ander dier eet.
Een duizendpoot eet bijvoorbeeld pissebedden.
- de* **cel** Bijen maken van stuifmeel kleine hokjes van bijenwas. Hierin legt de koningin eitjes en verzamelen de bijen honing.
- de* **compost** Donkerbruin tot zwarte grond van verrotte en verteerde groente, fruit- en tuinafval. In compost zitten veel voedingsstoffen voor planten.
- de* **composthoop** Berg met tuinafval dat door bodemdierpjes, bacteriën en schimmels wordt kleingemaakt tot compost.
- de* **condenseren** Als water condenseert, verandert waterdamp in water doordat het kouder wordt.
- de* **courgette** Een courgette is een vrucht die je eet als groente. Courgettes lijken op komkommers.

D

- de* **darm** Een soort lange kronkelige slang in de buik. Zit tussen de maag en poepgaatje. Darmen verteren je eten.
- de* **stengel** Een stengel is een steel van een plant. De bladeren en bloemen zitten er aan vast.
- het* **deeg** Als je meel, gist, water en zout mengt, krijg je deeg voor brood. Deeg moet je kneden en daarna bakken.
- het* **dier** Een dier is een levend wezen dat geen plant, schimmel of bacterie is. Een hond is bijvoorbeeld een dier.
Volgens de indeling van de Biologie valt de mens ook onder de dieren. Een ander woord voor dier is beest.
- de* **diergroep** Dit zijn dieren die bij elkaar horen omdat ze dezelfde eigenschappen hebben.
- de* **dooien** Als het dooit, smelt ijs en sneeuw tot water. Het vriest niet meer.
- de* **doperwt** Een erwt is een zaadje dat in een boon zit. Een doperwt is rond en groen.
- de* **drijven** Als iets drijft, blijft het op het water liggen. Het zinkt niet.
- de* **droplant** De droplant is een kruid met een op drop lijkende smaak en geur. De plant heeft mooie paarse bloemen.
- de* **duizendpoot** De duizendpoot heeft heel veel pootjes. Een duizendpoot eet andere bodemdierpjes.
- de* **dunschiller** Een soort mesje waarmee je veilig een dunne schil van bijvoorbeeld een aardappel af kan halen.

E

- het* **ei** Veel dieren leggen eieren. Hier komt later een nieuw diertje uit.

F

- het* **facetoog** Het facetoog is een oog van insecten. Een facetoog bestaat uit veel vlakjes.
- fijn* Hele kleine deeltjes. Tegenovergestelde van grof.
- het* **filter** Een filter is een soort zeef waarmee je vieze of grote deeltjes uit een vloeistof of lucht kunt halen.
De schone of kleine deeltjes gaan erdoorheen.
- de* **fotosynthese** Bij fotosynthese maakt een plant zelf zijn voedsel. Daarvoor heeft de plant licht nodig en koolzuurgas. We noemen koolzuurgas ook wel CO₂.

G

- het* **gangetje** Een smalle doorgang
- de* **gedaanteverwisseling** Dieren die een gedaanteverwisseling hebben ondergaan zien er ineens heel anders uit.
Bijvoorbeeld: een rups verandert in een vlinder. Een ander woord voor gedaanteverwisseling is metamorfose.
- het* **gereedschap** Gereedschap zijn voorwerpen die je helpen om iets te maken of een klus te klaren. Voorbeelden van tuingereedschap zijn een hak en een hark.
- de* **gerst** Gerst is een bepaald soort graan. Bier wordt gemaakt van gerst.
- het* **gewas** Gewas noemen we alle planten die op een stuk land groeien.
- het* **gewerveld** Gewervelde dieren hebben wervels. Dat is een kolom van kleine botjes in het midden van de rug.
- het* **gist** Gist is een stof die je in deeg kunt doen. Door gist komen er kleine luchtbelletjes in het brood. Dit maakt het brood luchtig. Brood waar geen gist in zit blijft plat.
- het* **glibberig** Glibberig is glad en nat en glijdt uit je handen.
- de* **glucose** Belangrijkste voedsel voor een plant. Het is een soort suiker.
- het* **graan** Grassoort waarvan je de zaden kunt eten. Er zijn verschillende graansoorten, bijvoorbeeld: tarwe, rogge, haver, gerst en maïs.
- de* **graad** De graad is de maat waarmee je de temperatuur uitdrukt. Als *het* één graad Celsius vriest, staat de thermometer op één streepje onder de nul.
- de* **graven** Als je een kuil graaft, maak je een gat in de grond door aarde weg te halen. Een regenworm graaft zo zijn gangen.
- de* **grof** Iets is grof als het groter en minder regelmatig is dan normaal. Tegenovergestelde van fijn.
- de* **grond** De bovenste laag van de bodem. Daarin groeien bomen en planten. Grond bestaat uit verschillende soorten, bijvoorbeeld: veen, klei en zand.
- het* **gronddeeltje** Deeltjes zijn kleine stukjes. Gronddeeltjes zijn dus kleine stukjes grond.

H

- de **haarwortel** Een wortel van een plant kan zich vertakken in meerdere kleine wortels. De kleinste vertakkingen heten haarwortels.
- de **hak** Met een hak maak je kluiten aarde fijn. Ook kun je er de grond of het onkruid mee losmaken. Een kleine hak heet een handhak.
- hakken** Hakken is met een hakje de grond en het onkruid losmaken.
- de **hark** Een hark is een soort grote kam van ijzer met een (lange) steel eraan. Met een hark maak je de tuin glad of haal je bladeren weg. Je harkt er iedere week je paadjes mee aan.
- harken** Harken is er met een hark voor zorgen dat de aarde gelijk verdeeld is, of het verzamelen van bladeren.
- de **haver** Haver is een bepaald soort graan. Van haver wordt havermost en muesli gemaakt.
- de **herbivoor** Een ander woord voor planteneter is herbivoor. Planteneters eten planten. Zo eet een konijn graag vers gras.
- de **hemafrodiet** Tweeslachtig, een dier dat mannetje en vrouwtje tegelijk is.
- de **hoed** De hoed zit bovenaan de paddenstoel. In de hoed zitten de buisjes of plaatjes met sporen.
- de **honing** Honing is een gele, zoete stof die je op brood kunt doen. Bijen maken honing van nectar dat ze uit bloemen halen.
- de **honingbij** Een bij is een insect dat nectar uit bloemen opzuigt en in zijn maag meeneemt naar de bijenkast om er dan honing van te maken.
- de **honingraat** De met honing gevulde cellen in een bijenkast.
- de **hooiwagen** Een hooiwagen is een spin met acht heel lange poten. Een hooiwagen spint geen web.

I

- de **ijsbergsla** Ijsbergsla is een krop sla die wat stevigere bladeren heeft dan gewone sla.
- de **imker** Een imker houdt bijen. Die brengt hij in kasten naar plaatsen waar ze honing kunnen verzamelen. Vaak verkopen imkers de honing.
- het **ingrediënt** De ingrediënten van een gerecht zijn de dingen waarvan het gemaakt is.
- het **insect** Een klein diertje met 6 poten dat uit drie delen bestaat: een kop, een borststuk en een achterlijf. Sommige insecten hebben vleugels.

J

- de **jaarring** De jaarringen zijn de ringen die je ziet bij een omgehakte boomstam. Ieder jaar komt er een nieuwe ring bij. Een jaarring is dus eigenlijk een groeiing.

K

- de **kas** Een kas is een gebouw van glas waar planten goed in groeien. Het is er warm en vochtig.
- het **kelkblad** Kelkbladen beschermen de knop van de bloem. Ze zijn meestal groen.
- het **keukengerei** Het keukengerei zijn de spullen in de keuken die je gebruikt om eten klaar te maken. Bijvoorbeeld lepels, spatels, bakjes en pannen.
- de **kever** Een kever is een insect met een schild op zijn rug. Daaronder zitten vleugels. Een ander woord voor kever is tor.
- de **kiemgroenten** Kiemgroenten zijn groenten die je meteen na het ontkiemen eet. Een voorbeeld hiervan is tuinkers. De zaadjes kun je zaaien, maar ook spoelen. Hierdoor ontkiemen de zaadjes en kun je de jonge plantjes eten.
- het **kiempje** Heel jong plantje met worteltje en stengeltje dat in het zaadje is zit.
- de **kikker** Een kikker is een klein groen of bruin dier. Kikkers hebben lange achterpoten. Hiermee kunnen ze hoog springen. Kikkers kwaken en leven in of bij water.
- het **kikkerdril** Een glibberige klont van eitjes van een kikkervrouwje. Er komen kikkervisjes uit. Dit worden later kikkers.
- het **kikkervisje** Een kikkervisje is een klein, zwart visje dat later een kikker wordt.
- de **klei** Dit is een grondsoort. Je kunt er mee spelen/kleien. Klei bestaat uit hele kleine plaatjes steen, veel kleiner en platter dan zand. In klei kan water goed blijven zitten. Het plakt.
- de **kluit** Een kluit is een klont (stuk) aarde of klei.
- kneden** Als je deeg kneedt, knijp en duw je er steeds in. Dit maakt deeg soepel, zacht en sterk.
- knippen** Knippen is met een schaar of tang iets ergens vanaf halen.
- de **knoflook** Knoflook lijkt een beetje op een ui. Een bolletje knoflook bestaat uit teentjes. Met knoflook geef je eten een speciale smaak.
- de **knol** Een knol is een dikke wortel van een plant. Voorbeelden van knollen die je kunt eten zijn bieten en aardappelen. In de knol zit reservevoedsel van de plant.
- de **knolvenkel** Knolvenkel is zowel een groente als een kruid. De takken en blaadjes smaken naar anijs en gebruik je als kruid. De knol groeit aan de onderkant van de stengels en gebruik je als groente.

- het* **koolzuurgas** Een bepaald soort gas dat in lucht zit. Het zit ook in de belletjes van frisdrank. Een plant heeft koolzuurgas nodig voor fotosynthese. Mensen ademen koolzuurgas uit. Koolzuurgas noemen we ook wel koolstofdioxide (CO₂).
- de* **kop** Op de kop van insecten zitten voelsprietten, monddelen en facetogen.
- koudbloedig** Koudbloedige dieren hebben een lichaamstemperatuur die min of meer gelijk is aan de omgeving. Is het buiten warm dan zijn ze zelf ook warm. Reptielen zijn koudbloedig.
- de* **kringloop** Iets wat altijd maar rondgaat, zonder begin en zonder eind.
- krioelen** Krioelen betekent druk door elkaar lopen, met een heleboel tegelijk.
- het* **kroonblad** De kroonbladen zijn de gekleurde blaadjes van de bloem.
- de* **kropsla** Kropsla noemen we ook wel gewone sla. Sla is een plant met bladeren die over elkaar heen groeien. Je eet sla rauw als groente.
- het* **kruid** Een kruid is een plant met een bepaalde geur of smaak. Een kruid gebruik je als smaaktoevoeging bij een gerecht.
- de* **kunstmest** Kunstmest wordt in een fabriek gemaakt. Het zijn korrels waarin voedingsstoffen zitten voor planten.

L

- het* **laagje** Een laag is iets wat ergens op zit. Er kunnen meerdere lagen op elkaar liggen.
- de* **larve** Sommige dieren komen als larve uit een ei. Later verandert een larve van vorm, bijvoorbeeld van een kikkervisje in een kikker of van rups tot vlinder.
- leerachtig** Iets dat leerachtig is, lijkt op of voelt als leer. Veel tassen en schoenen zijn gemaakt van leer.
- de* **lente-ui** Lente-ui oogst je al snel. Hierdoor is de plant nog jong en lekker zacht. De gehele plant kun je eten.
- levendbarend** Bij levendbarende dieren worden de jongen levend geboren; ze komen niet uit een ei.
- de* **loep** Een loep is een vergrootglas met een rand eromheen. Als je door een loep kijkt, zie je alles groter.
- het* **loof** Het loof zijn de stengels en bladeren van een plant.
- de* **loofboom** Een loofboom is een boom waaraan bladeren groeien. In de herfst vallen de bladeren er meestal af.

M

- de* **maatbeker** Een grote beker, met maatstreepjes waarmee je kunt meten hoeveel er van iets inzit.
- de* **maïskolf** Maïs groeit in kolven. Dit zijn lange dikke stengels waar de maïskorrels in zitten.
- de* **maïskorrel** De maïskorrels zijn de gele vruchtjes van de maïs. Maïskorrels groeien in een maïskolf.
- malen** Als je iets maalt dan maak je het fijn. Meel maal je door graankorrels tussen twee stenen te pletten. Zo komt het meel uit de korrel.
- de* **mannelijke bloem** De mannelijke bloem van een plant heeft meeldraden en geen stamper.
- het* **meel** Meel zit in graankorrels. Meel is gemalen graan. Van meel kun je brood, pizza en pannenkoeken bakken.
- de* **meeldraad** Een meeldraad is een steeltje in het hart van een bloem. Aan meeldraden zit stuifmeel. Vaak zijn er meerdere meeldraden in één bloem. De meeldraden zijn het mannelijke stukje (of deel) van de bloem.
- mengen** Dingen die je mengt, roer je door elkaar.
- de* **mest** Uitwerpselen (poep) van dieren, soms vermengt met stro.
- de* **miljoenpoot** Een miljoenpoot lijkt een beetje op de duizendpoot, maar heeft kleinere pootjes en korte voelsprietten. Een miljoenpoot eet geen andere diertjes. Een miljoenpoot eet rottend hout.
- het* **mineraal** Stoffen als ijzer of kalk die in het water zijn opgelost. Het zijn voedingsstoffen voor planten.

N

- de* **naaldboom** Een naaldboom is een boom met naaldevormige bladeren. Bijvoorbeeld een den of spar. De meeste naaldbomen blijven groen in de winter.
- de* **nectar** Een kleverige vloeistof met veel suiker dat door planten wordt gemaakt. Nectar zit diep in de bloem verstopt. Bijen zuigen de nectar op en maken er honing van.
- de* **neerslag** Neerslag is water dat op de aarde valt. Dit kan in vaste of vloeibare vorm. Voorbeelden van neerslag zijn regen, hagel en sneeuw.
- de* **nerf** Een soort buisje in een blad van een boom of plant. Door de nerven stroomt water met voedsel en mineralen voor de plant. De nerven zorgen ook voor stevigheid van het blad.
- nuttig** als iets nuttig is, heb je er iets aan. Je kunt het goed gebruiken of het levert iets op. Nuttig is hetzelfde als bruikbaar.

O

- de* **omnivoor** Een ander woord voor alleseter is omnivoor. Een omnivoor eet zowel dieren als planten.
- de* **omtrek** De omtrek van iets is de buitenste lijn ervan.
- onderzoeken** Iets onderzoeken is proberen er zoveel mogelijk over te weten te komen.
- ongewerveld** Ongewervelde dieren hebben geen botjes in hun lichaam.

- ontkiemen** Als de plant net uit het zaadje groeit, ontkiemt het zaadje.
- de* **onvruchtbare grond** Onvruchtbare grond is grond waarop planten niet goed kunnen groeien. Er zit te weinig of te veel voeding en lucht in de grond.
- het* **oog** (van de aardappel) Een kuiltje in de aardappel waar de kiem uitgroeit.
- de* **oogst** De oogst is alles wat op het land gegroeid is en wat je kunt eten. Bijvoorbeeld aardappels, graan, groenten en fruit. Bij oogsten haal je alles wat je eten kunt van de plant of van het land.
- de* **oorworm** Een oorworm is een insect dat lijkt op een lange tor met tangetjes op het achterlijf.
- opkweken** Bij opkweken laat je de plantjes in een kas of binnenshuis groeien voordat je ze buiten in de aarde plant.
- het* **oppervlakte** Een oppervlakte is een maat. De oppervlakte van iets geeft aan hoe groot een vlak is. Een kamer van 2 meter breed en 3 meter lang heeft een oppervlakte van 6 vierkante meter.
- opzuigen** Opzuigen is door te zuigen iets omhoogtrekken. Met een rietje kun je limonade opzuigen. De wortels van een plant zuigen water op.
- organismen** Alles wat leeft.
- overwinteren** Wanneer een plant of dier over-wintert dan blijft het na de (koude) winter in leven. Er zijn verschillende manieren waarop een dier de winter door komt, zoals wegtrekken, een voedselvoorraad aanleggen of een winterslaap houden.

P

- de* **pad** De pad is een bruin dier dat lijkt op een kikker. Padden hebben een huid met bobbelen en springen niet zo hoog als een kikker.
- de* **paddenstoel** Een paddenstoel is een schimmel. Een paddenstoel heeft geen blaadjes. Meestal bestaan paddenstoelen uit een steel met een hoed.
- de* **paprika** De paprika is een plant waar vrij grote vruchten aan groeien. Er zijn verschillende kleuren paprika's. Je eet ze als groente.
- paren** Dieren die paren vrijen met elkaar. Een poos na het paren kan het vrouwtjesdier eitjes leggen of jongen krijgen.
- de* **pastinaak** Dit is een wortel, het puntige, witte deel van een bepaalde plant. Pastinaken groeien in de grond. Je kunt ze als groente eten.
- de* **peper** De peper is een plant waar langwerpige vruchten aan groeien. Rode pepers hebben een pittige smaak en de zaadjes in de vrucht zijn nog pittiger.
- de* **peterselie** Peterselie gebruik je als kruid. Het is een smaakmaker voor eten. De blaadjes kun je fijnmaken en door het eten doen.
- de* **peul** Een peul is het platte, groene hulsje waarin bonen zitten.
- de* **peulvrucht** Peulvruchten zijn lange vruchten met een schil. Binnenin zit een rij zaadjes. Voorbeelden van peulvruchten zijn sperziebonen, tuinbonen en bruine bonen.
- de* **pissebed** Grijs beestje met 7 paar poten en een pantser (schild). Leeft op beschut plekje onder het bladerdek, boomstam of stoeptegels. Houdt van een vochtige omgeving. Eet dode plantenresten. Nuttig voor de vertering van plantenresten.
- de* **plaatjes** De plaatjes zitten in de hoed van sommige paddenstoelen. Op de plaatjes zitten de sporen waaruit nieuwe paddenstoelen kunnen groeien.
- de* **plant** Een plant leeft maar is geen mens en geen dier. Planten hebben stengels, bladeren en wortels.
- planten** Planten is een boom of plant in de grond zetten. Het gewas kan dan verder groeien.
- de* **plattegrond** Een plattegrond is een tekening of kaart van een stukje grond van bovenaf gezien. Op je tuinplattegrond kun je aangeven waar de planten staan of moeten komen.
- plukken** Plukken is met de hand iets ergens vanaf halen. Bijvoorbeeld bloemen van een plant plukken.
- de* **pootaardappel** Een pootaardappel is een klein aardappeltje dat een periode van rust gehad heeft. Als je hem in de grond stopt zal hij zijn voeding gebruiken om een nieuwe plant te laten groeien.
- de* **pop** Voordat een rups een vlinder wordt, verandert hij eerst in een pop. Hij heeft dan allemaal draden om zich heen gesponnen. Een pop is een cocon.
- de* **pottenpers** Met een pottenpers worden kleine potjes van aarde gemaakt. Daar kunnen kleine plantjes in groeien voordat ze in de tuin worden geplant.
- de* **proef** Bij een proef wordt onderzocht hoe iets werkt.
- de* **prooi** Een prooi is een dier dat gegeten wordt door een roofdier. Dat roofdier wil zijn prooi opeten.
- produceren** Produceren is iets maken.

R

- de* **radijs** Radijs is een klein knolletje. Radijsen zijn rood met wit. Ze smaken scherp. Je eet ze als groente.
- het* **recept** In een recept staat hoe je een bepaald gerecht moet klaarmaken.

- de* **regenmeter** Met een regenmeter meet je hoeveel het heeft geregend. Een regenmeter ziet eruit als een soort dunne maatbeker.
- de* **regenworm** Bodemdier. Roze, bruinige gladde worm die onder de grond leeft. Heeft geen poten. Houdt van vochtige omgeving. Hij eet afval zoals aarde en dode blaadjes. Nuttig voor de vertering van plantenresten.
- het* **reptiel** Reptielen zijn dieren die kruipen en eieren leggen. Reptielen leven meestal op het land. Slangen en hagedissen zijn reptielen.
- het* **reservevoedsel** Een reserve is iets wat je hebt bewaard. Misschien heb je het later nodig. Reservevoedsel sla je eerst op om later te gebruiken. Sommige planten hebben een voedselvoorraad in bijvoorbeeld de wortels.
- rijzen** Rijen betekent omhoogkomen. Deeg dat rijst, komt omhoog en wordt luchtig. Dit komt omdat er gist inzit.
- de* **rode biet** Een rode biet is een knol die je als groente eet.
- de* **rode sla** Rode sla is een krop sla waarvan de bladeren rood worden in plaats van groen.
- de* **rogge** Rogge is een bepaald soort graan. Rogge heeft een lange korrel. Van rogge wordt bijvoorbeeld roggebroomd gemaakt.
- de* **rok** 1 (van de ui) Bij het doorsnijden van een ui zie je ringen. Dit zijn de rokken van de ui.
2 (van een paddenstoel) de rok is het restje op de steel van het vliesje waar de paddenstoel uit groeide. Dit ziet eruit als een rokje om de steel.
- de* **rolmaat** De rolmaat is een opgerold ijzeren meetlint in een doosje. Met een rolmaat kun je de lengte van iets meten.
- rooien** Aardappels rooien betekent aardappels uit de grond halen.
- de* **rucola** Rucola is een soort sla die niet als krop groeit. De losse blaadjes knip je en eet je als groente.

S

- de* **salamander** Een salamander is een klein dier met 4 poten en een lange staart. Salamanders lijken op hagedissen. Ze leven bij het water en op het land.
- scharrelen** Scharrelen is de manier waarop egels of kippen rondlopen en in de grond wroeten.
- de* **scheut** Een scheut is een nieuw takje aan een plant.
- schimmels** Schimmels zijn hele kleine plantjes. Schimmels leven van dood materiaal. Als eten bederft, komt er schimmel op. Schimmels kunnen zelf geen voedsel maken, zoals groene planten dat wel kunnen. Een voorbeeld van een schimmel is een paddenstoel.
- de* **schoffel** Een schoffel is een scherp metalen plaatje met een stok eraan. Daarmee snijd je het onkruid af.
- schoffelen** Schoffelen is met een schoffel het onkruid los maken.
- het* **schooltuintje** Dit is een lapje grond dat je op de schooltuin krijgt.
- de* **schors** De schors van de boom is de buitenste laag van de stam en de takken.
- de* **schutkleur** Een schutkleur is een kleur die niet opvalt in de omgeving. Veel dieren hebben een schutkleur. Hierdoor zijn ze moeilijker te zien.
- de* **selderij** Selderij gebruik je als kruid. Een andere naam voor selderij is soepgroente, omdat je selderij vaak in de soep gebruikt.
- de* **sla** Sla is een plant met bladeren die als een bol over elkaar heen groeien. Je eet sla rauw, als groente.
- de* **slak** De slak is een slijmerig diertje. Slakken hebben geen poten en gaan heel langzaam vooruit. Er zijn naaktslakken en huisjesslakken. Huisjesslakken hebben een rond huisje op hun rug. Daarin kunnen ze wegkruipen.
- de* **snijbiet** Snijbiet is een groente waarvan de bladeren verschillende kleuren kunnen hebben. De bladeren eet je als groente in bijvoorbeeld stampotten, als salade maar je kunt er ook mee roerbakken.
- de* **snijboon** Een snijboon is een lange, platte boon die aan een klimmende plant groeit. Een snijboon snijd je vaak in kleine stukjes voordat je hem kookt.
- de* **snijplank** Een snijplank is een dikke plank van hout of plastic. Een snijplank gebruik je bijvoorbeeld om brood of groenten op te snijden.
- de* **soort** Een soort bestaat uit dingen die bij elkaar horen omdat ze op elkaar lijken. Ze hebben dezelfde kenmerken.
- de* **sperzieboon** Een sperzieboon is een lange groene boon. Sperziebonen eet je als groente.
- de* **spinazie** Spinazie is een groente van groene blaadjes. Als je ze kookt wordt het een dikke groene brij.
- sporen** Sporen zijn de zaden van paddenstoelen. Sporen zijn kleine stofjes die zeer licht zijn en zich dus makkelijk verspreiden door bijvoorbeeld de wind.
- de* **stam** De stam van de boom is het dikke, rechte stuk boven de grond waar de takken aan vast zitten.
- de* **stamper** De stamper van een bloem is het binnenste deel. Onderin zit het vruchtbeginsel, dat wordt de vrucht. De stamper is het vrouwelijke stukje (deel) van de bloem.
- de* **stengel** Een stengel is de steel van de plant. De stengel groeit omhoog de lucht in. De bladeren en bloemen zitten aan de stengel vast.
- het* **stuifmeel** Stuifmeel is poeder dat in een bolletje aan het puntje van de meeldraad in bloemen zit. Het stuifmeel is nodig voor het ontstaan van nieuwe bloemen.

T

- de **tarwe** Eén van de meest verbouwde graansoorten in Nederland. Van tarwe wordt brood en pasta gemaakt.
- de **taugé** Taugé is een kiemgroente. Taugé zijn ontkiemde mungbonen. Taugé wordt veel gebruikt in Chinese gerechten.
- het **teeltplan** Een overzichtskaart (van de tuin) waarop je aangeeft waar je welke gewassen wilt telen.
- telen** Groenten en planten kun je telen. Je stopt dan zaden of plantjes in de grond, laat ze uitgroeien tot planten en oogst deze aan het eind.
- de **temperatuur** De temperatuur van iets geeft aan hoe warm of koud het is. De temperatuur kun je meten met een thermometer.
- de **thermometer** Met een thermometer meet je hoe warm of koud het ergens is. Een thermometer is meestal een dun buisje met een vloeistof erin. De vloeistof gaat omhoog als het warm wordt en naar beneden als het koud wordt.
- de **tijm** Tijm gebruik je als kruid. Tijm heeft hele kleine blaadjes. Fijngehakte tijmblaadjes zijn lekker op een pizza. Het past ook goed bij het klaar maken van vlees.
- tuinieren** In de tuin werken en voor de planten zorgen
- de **tuinkers** Tuinkers is een kiemgroente. De tuinkerszaadjes kun je in de grond, maar ook op keukenpapier zaaien. Na het ontkiemen van de zaadjes eet je de kiemplantjes.
- de **tuinafmeting** De afmeting van een tuin wil zeggen: de grootte van de tuin. Dus de lengte, de breedte samen is de oppervlakte.

U

- de **ui** Een ui is de bol van de uienplant. De bol groeit in de grond. Je eet uien als groente. Ze ruiken en smaken scherp.

V

- de **vacht** De vacht van een dier zijn de haren die zijn huid helemaal bedekken.
- het **veen** Veen bestaat uit resten van dode planten. In deze grond zit weinig zuurstof. Gedroogd veen werd vroeger gebruikt als brandstof.
- verdampen** Water verdampt als het heel warm is. Dan lost het water op in damp. Wat eerst nat was, wordt dan helemaal droog. Als de zon schijnt, verdampen de regenplassen op straat.
- het **vergiét** Een vergiet is een ronde bak van plastic of metaal met gaatjes erin. Je gebruikt een vergiet bijvoorbeeld om groente in te wassen. Door de gaatjes kan het water eruit lopen.
- verkleuren** Als iets verkleurd dan is iets van kleur veranderd. Bladeren krijgen in de herfst een andere kleur.
- verspenen** Bij het verspenen haal je dicht op elkaar staande jonge plantjes uit de grond en plant je ze ruimer uit.
- verteren** Bacteriën en schimmels verteren natuurlijk afval zoals plantenresten tot hele kleine stukjes. In deze stukjes zitten allerlei voedingsstoffen die planten nodig hebben om te groeien. In je eigen lijf verteren je maag en darmen voedsel ook tot kleine stukjes.
- vervellen** Bij vervellen komt er een nieuw velletje en valt het oude vel af.
- de **vetlaag** Een vetlaag is een buitenste lichaamslaag en bestaat uit vet.
- de **vierkante meter** Een vierkant waarvan elke zijde 1 meter lang is.
- de **vlinder** Een vlinder is een insect met grote, vaak kleurige vleugels. Een vlinder is eerst een rups geweest.
- de **vloeistof** Een vloeistof is een natte en vloeibare stof, zoals water, limonade en olie.
- vochtig** Een beetje nat.
- de **voedingsstof** Voedingsstoffen zijn stoffen die een plant nodig heeft om te groeien. De plant haalt ze met de wortels uit de bodem.
- het **voedsel** Het voedsel is het eten.
- de **voedselvoorraad** Een voedselvoorraad is voedsel dat wordt bewaard om later te kunnen gebruiken.
- de **voelspriet** Met hun voelsprietten kunnen insecten ruiken, proeven, voelen en horen. Voelsprietten zijn soms behaard.
- de **voetbalui** De voetbalui is een ui die erg groot kan worden. De voetbalui noem je ook wel reuzenui.
- de **vogel** Een vogel is een dier met vleugels en veren. Vogels hebben twee poten en een snavel.
- de **volle grond** De volle grond is grond in de open lucht.
- voorzaaien** Het zaaien van plantjes op een plek waar ze tijdelijk staan, bijvoorbeeld in een kas. Als de plantjes groter zijn, verplaats je ze naar een andere plek.
- vriezen** Als het vriest is het zo koud dat water in ijs verandert. Op de thermometer kun je dan zien dat de temperatuur onder de nul graden is.
- de **vrouwelijke bloem** De vrouwelijke bloem van een plant heeft een stamper en geen meeldraden.
- de **vrucht** De vrucht is wat om het zaadje zit. Vruchten komen in heel veel vormen, maten en kleuren voor. Voorbeelden van vruchten zijn de appel, courgette en sperzieboon.

- het* **vruchtbeginsel** Dit is het onderste gedeelte van een stamper in een bloem. Dit groeit uit tot een vrucht.
- de* **vruchtbare grond** Vruchtbare grond is grond waarop gemakkelijk kan groeien.
- de* **vruchtgroenten** Vruchtgroenten zijn groenten waarvan wij de vruchten eten, zoals courgette en sperziebonen. De vruchten groeien aan de plant en deze kun je oogsten.

W

- warmbloedig** Warmbloedige dieren hebben altijd dezelfde lichaamstemperatuur. Het maakt niet uit hoe warm of koud het buiten is. Warmbloedige dieren houden zichzelf warm. Voorbeelden van warmbloedige dieren zijn vogels en zoogdieren.
- het* **waslaagje** Een vettig en stevig laagje dat het blad goed beschermt.
- de* **weegschaal** Een weegschaal is een toestel om dingen op te wegen. Het laat zien hoe zwaar iets is. Of hoe zwaar iemand is die erop staat.
- het* **weerbericht** het weerbericht is een nieuwsbericht over het weer. Iemand zegt dan wat voor weer het zal worden.
- het* **weerhuisje** Klein huisje waarin de meetinstrumenten voor het weer staan of hangen.
- het* **weerinstrument** Weerinstrumenten zijn voorwerpen waarmee je het weer kunt meten.
- het* **weerrapport** In een weerrapport schrijf je wat het weer is.
- wegtrekken** Op reis gaan naar een andere plek. Veel vogels trekken voor de winter naar een warmer land. Deze vogels heten trekvogels.
- wegzakken** Als iets wegzakt, dan gaat iets omlaag, zo ver dat het weg lijkt te zijn of je er niet meer bij komt.
- weken** Weken is het zacht laten worden in water. Gedroogde bonen uit een pak moet je eerst weken en dan koken.
- de* **wesp** Een wesp is een insect. Wespen hebben een geel met zwart gestreept lijf. Ze kunnen steken met hun angel.
- wieden** Onkruid wieden is het onkruid tussen de planten vandaan uit de grond halen.
- de* **wind** De wind is lucht die beweegt. Als het stormt waait er een harde wind.
- de* **windkracht** Hoe hard het waait, noem je de windkracht. De windkracht geef je aan met een cijfer.
- de* **windrichting** De richting waar de wind vandaan komt. Bijvoorbeeld uit het noorden, zuiden, oosten of westen. Met een windhaan meet je waar de wind vandaan komt.
- windstil** Als het windstil is, staat (of waait) er geen wind.
- de* **windwijzer** Met een windwijzer meet je waar de wind vandaan komt. In de vorm van een haan heet dit windhaan.
- de* **winterslaap** Sommige dieren houden 's winters een winterslaap, bijvoorbeeld beren en egels. Ze slapen dan diep en heel lang. Ze eten dan niet.
- de* **winterwortel** Een wortel is het puntige, oranje deel van een bepaalde plant. Wortels groeien in de grond. Je kunt ze als groente eten. De winterwortel kan in de winter in de grond blijven zitten en geoogst worden.
- de* **wortel** 1 De wortels van een plant groeien naar beneden de grond in. Met zijn wortels haalt een plant water en voedsel uit de grond. Wortels geven de plant ook houvast.
2 Een wortel is het puntige, oranje deel van een bepaalde plant. Wortels groeien in de grond. Je kunt ze als groente eten.
- het* **wortelstelsel** Het wortelstelsel zijn alle wortels van één plant: de hoofdwortel, de zijwortels en de haarwortels.
- de* **wortelstok** Een stevige wortel in de grond die de winter overleeft.
- wurmen** Iets of iemand met moeite door een nauwe doorgang duwen of trekken.

Z

- de* **zaadhuid** Het buitenste schilletje van zaad.
- het* **zaadje** Een zaadje is een klein pitje in de vrucht van een plant. Uit een zaadje kan later weer een nieuwe plant groeien. De pitjes in een appel zijn bijvoorbeeld zaadjes.
- de* **zaadlob** Het grootste deel van het zaad en het zit aan het kiemplantje vast. Er zit voedsel in zodat het kiemplantje boven de grond kan groeien.
- zaaien** Als je iets zaait, stop je zaadjes in de grond. Daar groeien dan later nieuwe planten uit.
- de* **zaaigeul** Een zaaigeul is een smalle en lange uitholling in de grond waar je de zaadjes in stopt.
- het* **zand** Grondsoort. Zand bestaat uit kleine stukjes steen. Zand voelt los aan; de korreltjes vallen snel uit elkaar.
- zinken** Iets dat zinkt, zakt in water naar beneden. Het blijft niet drijven.
- de* **zomerwortel** Een wortel is het puntige, oranje deel van een bepaalde plant. Wortels groeien in de grond. Je kunt ze als groente eten. De zomerwortel groeit het best in de zomer en kan niet tegen de kou en nattigheid in de winter.
- de* **zonnebloem** Een zonnebloem is een grote bloem met gele blaadjes. Het midden is bruin. Zonnebloemen hebben een lange steel.
- zonnig** Het is zonnig wanneer je de zon goed kunt zien. De lucht is dan blauw.
- het* **zoogdier** Het jong van een zoogdier drinkt melk bij zijn moeder. Poezen, honden en paarden zijn voorbeelden van zoogdieren.

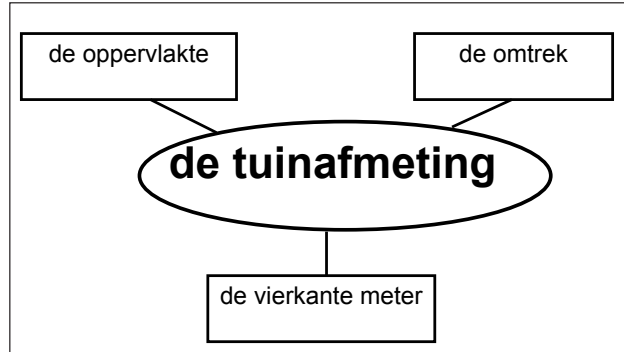
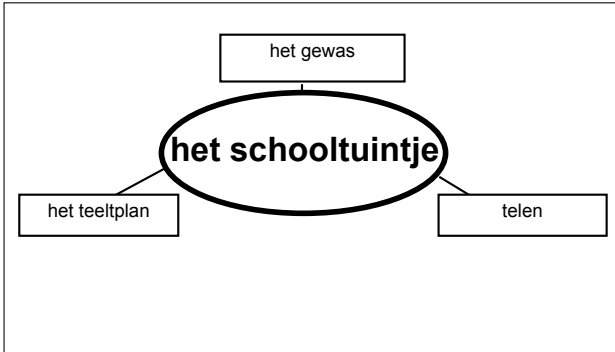
- de* **zuurstof** Zuurstof is een stof die in lucht zit, maar die je niet kunt zien. Zuurstof is belangrijk voor mensen, dieren en planten om te kunnen leven. Een mens heeft zuurstof nodig om te kunnen ademen.
- de* **zuurstofarme grond** Grond waar weinig zuurstof in zit.
- de* **zuurstofrijke grond** Grond waar veel zuurstof in zit.
- de* **zwamvlok** De schimmeldraden van de paddenstoel onder de grond. De zwamvlok wordt ook wel het mycelium genoemd.
- het* **zwemvlies** Zwemvliezen zijn de vliezen tussen de tenen van sommige dieren, zoals eenden. Hierdoor kunnen ze in het water vooruitkomen.
- zweven** Zweven betekent in de lucht hangen zonder ergens aan vast te zitten.

Bijlage 2 - Woordwebben

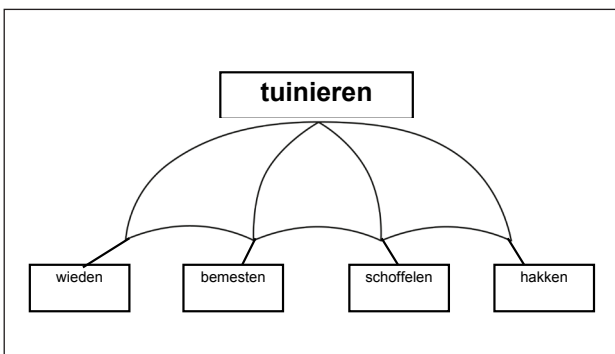
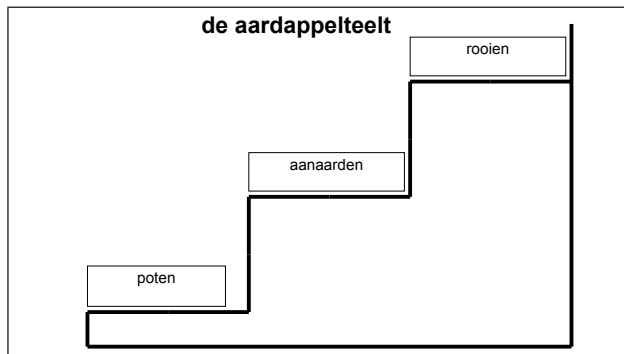
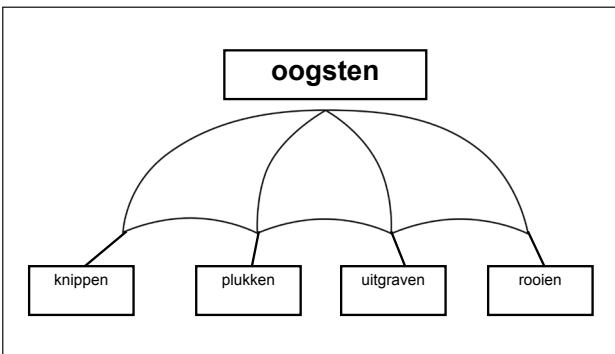
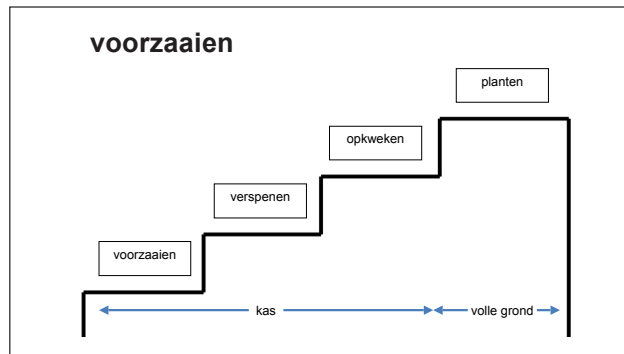
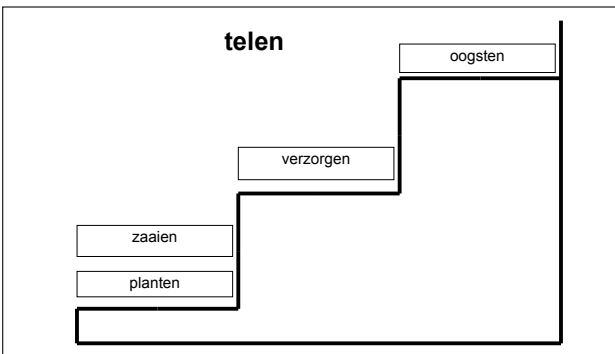
Eigen tuin

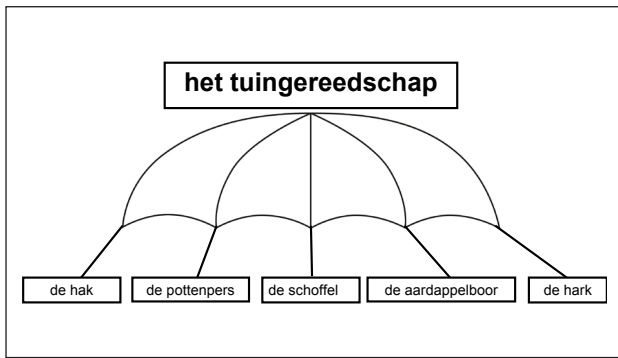
Losse woorden:

- de afmeting
- de rolmaat

Teeltactiviteiten

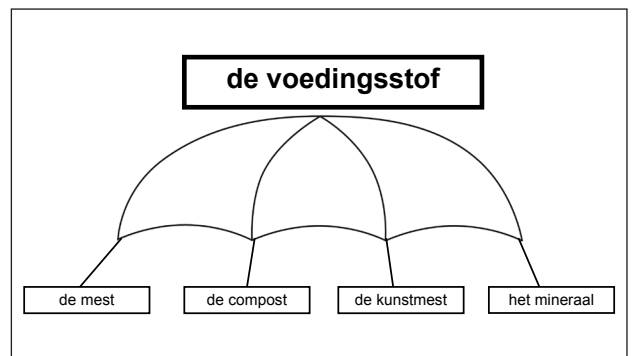
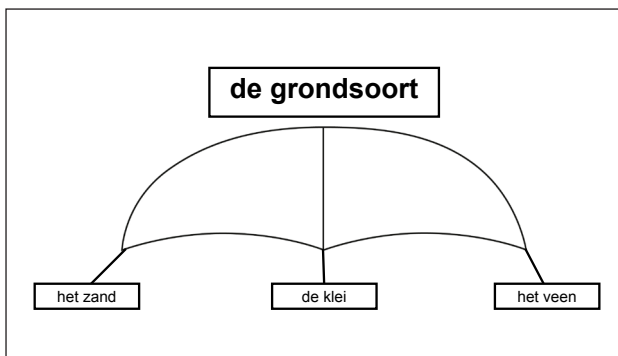

De grond

Losse woorden:

- het filter
- de laag
- de loep
- de kluit
- onderzoeken
- opzuigen
- de proef

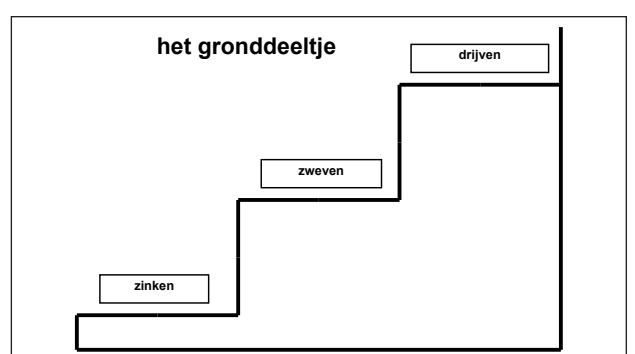

vruchtbare grond	onvruchtbare grond
• zuurstofrijk • voedselrijk • schooltuin	• zuurstofarm • voedselarm • woestijn

het afval

organisch	anorganisch
• afkomstig van planten of dieren • verteerbaar	• niet afkomstig van planten of dieren • onverteerbaar

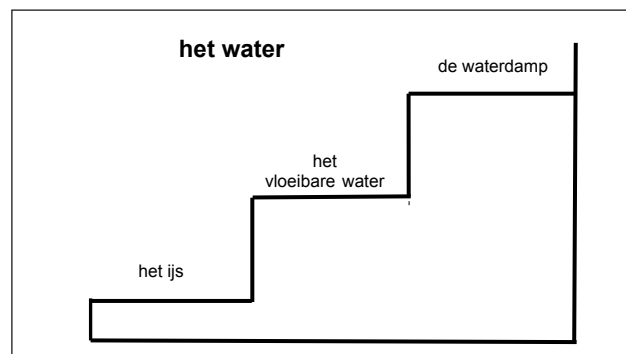
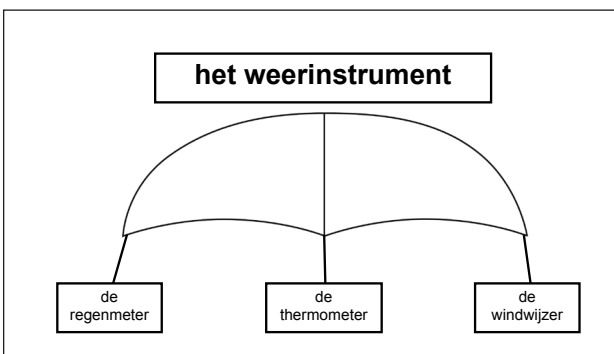
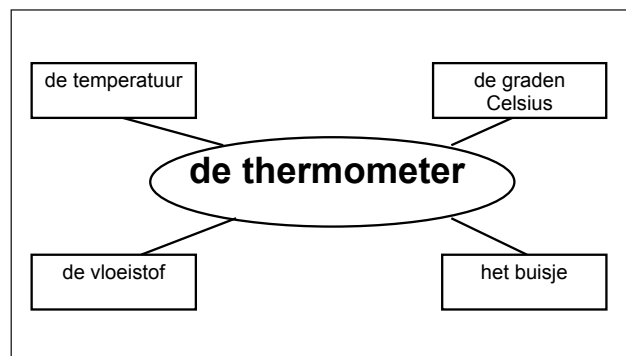
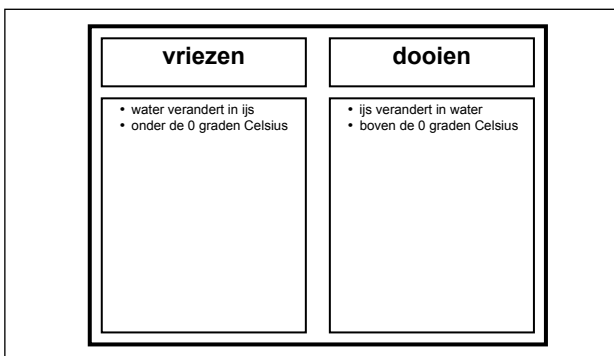
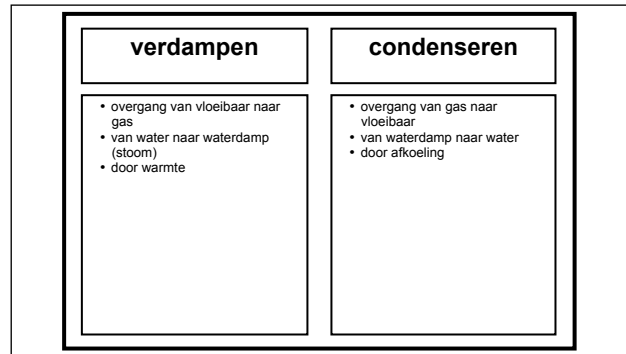
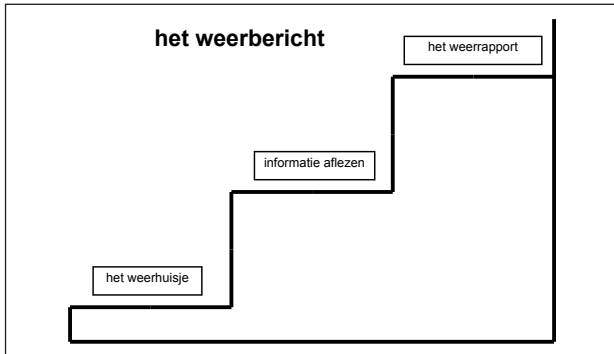
grof	fijn
• grotere korrels • dikke deeltjes	• kleine korreltjes • dunne deeltjes

Het weer

Losse woorden:

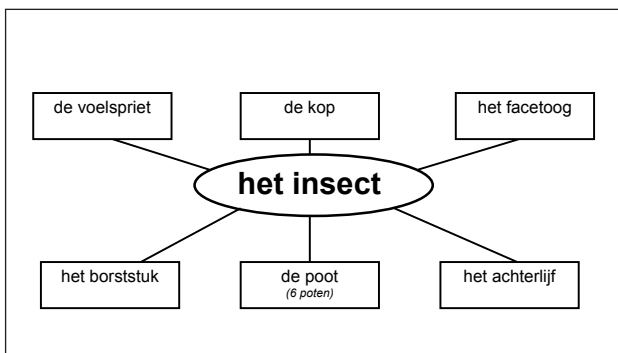
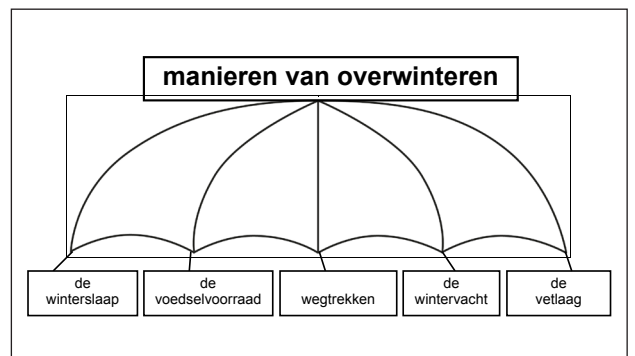
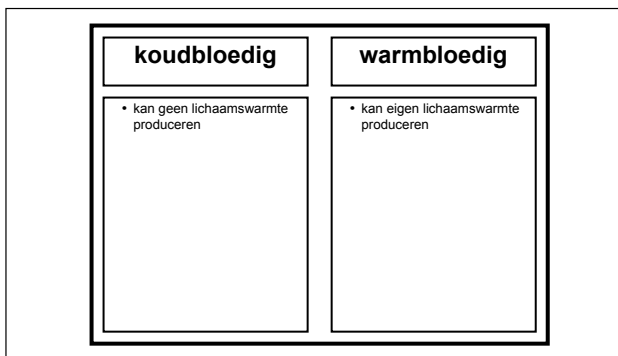
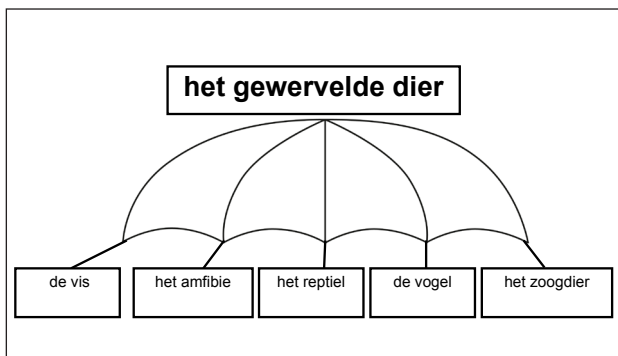
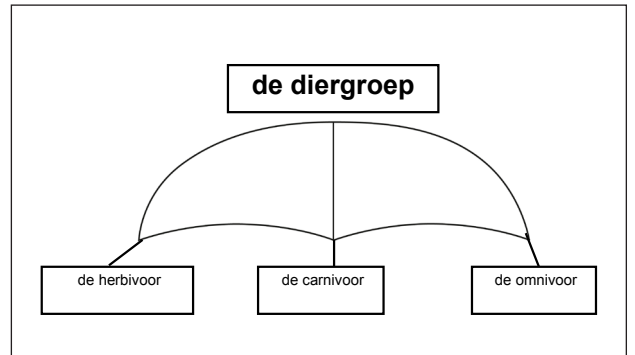
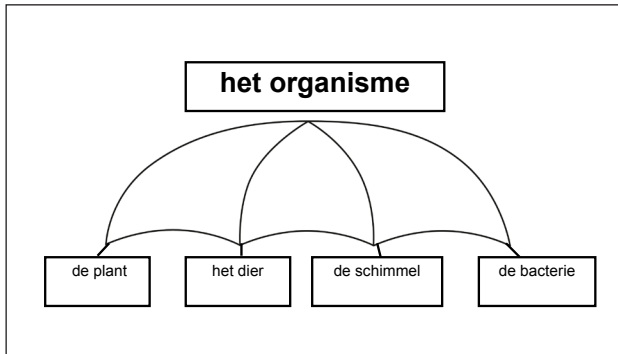
- de neerslag

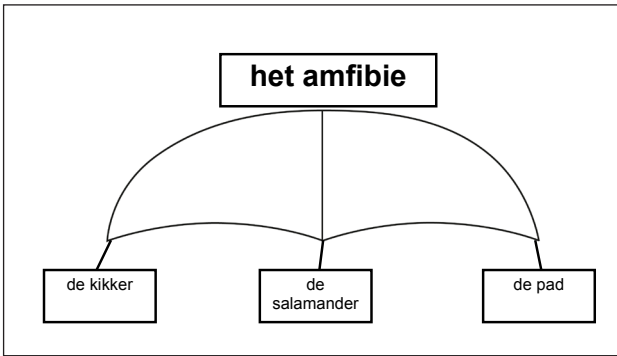
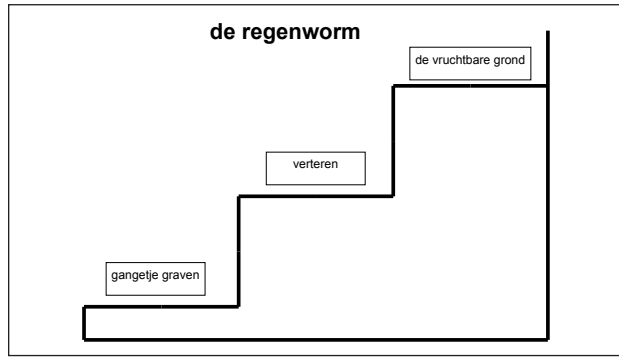
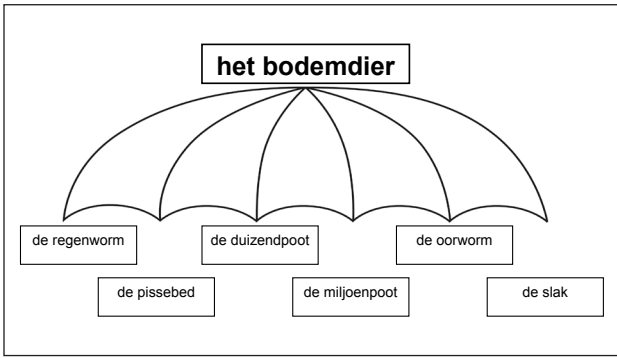

Dieren

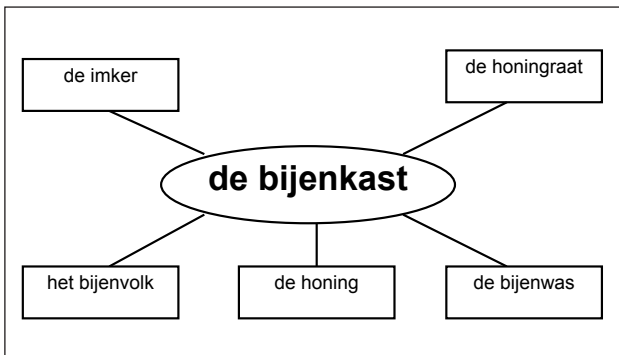
Losse woorden:

- de darm
- levendbarend
- nuttig
- de prooi
- scharrelen
- de schutkleur

de kikker	de pad
gladde vochtige huid lange achterpoten hoge sprongen eitjes in groepje	droge wrachtige huid korte achterpoten lopen eitjes in sliert

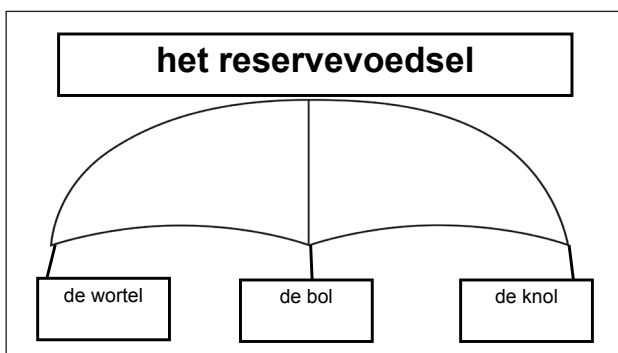
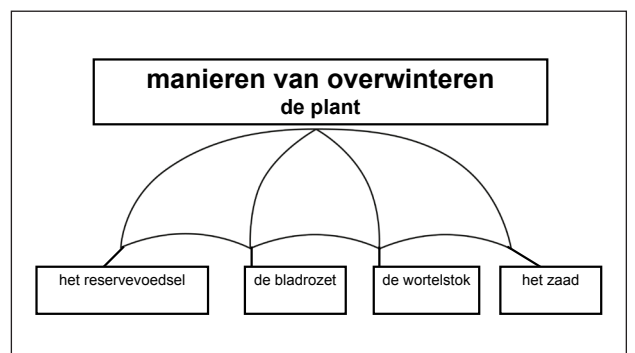
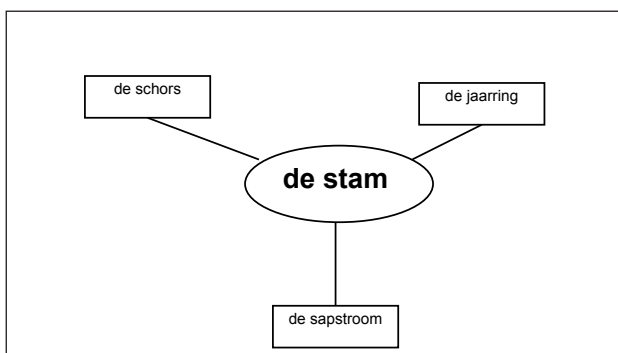
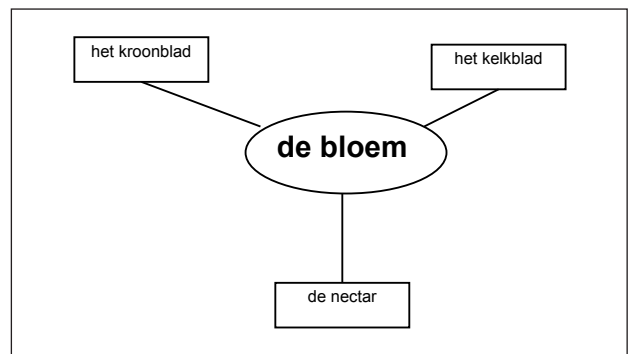
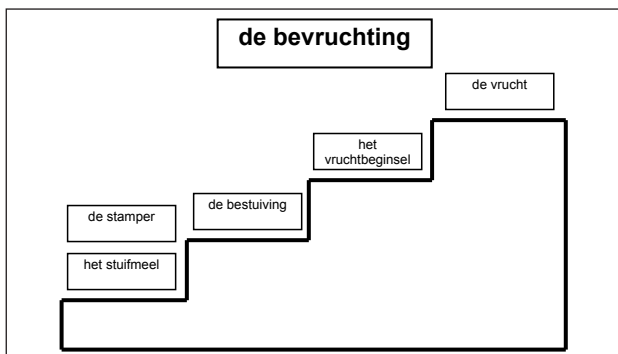
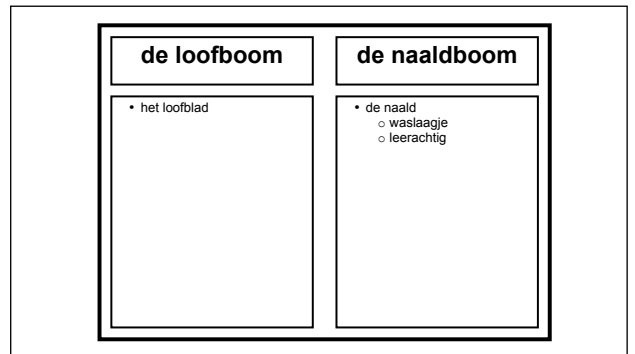

de bij	de wesp

Planten

Losse woorden:

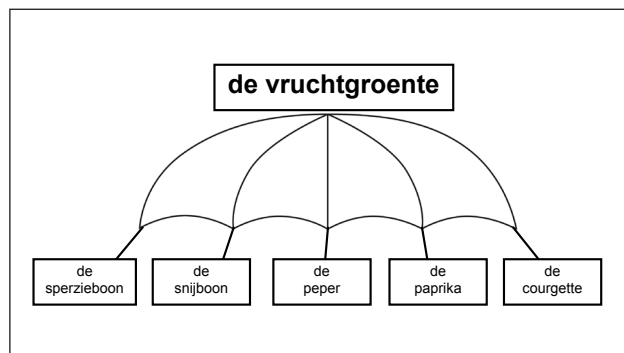
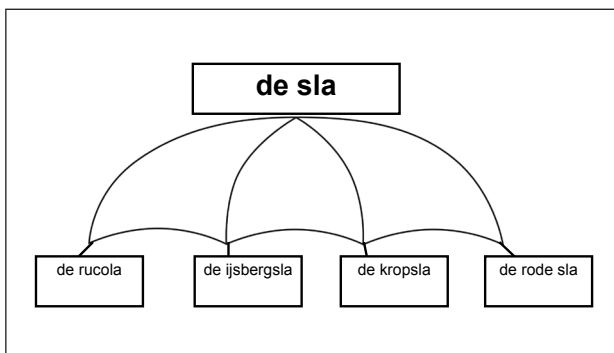
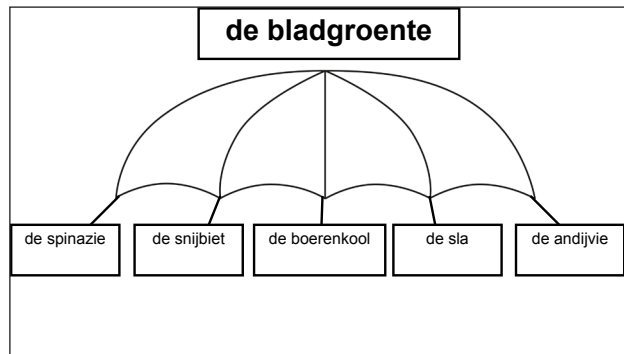
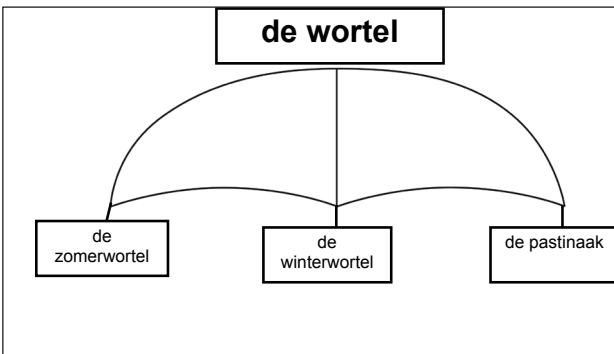
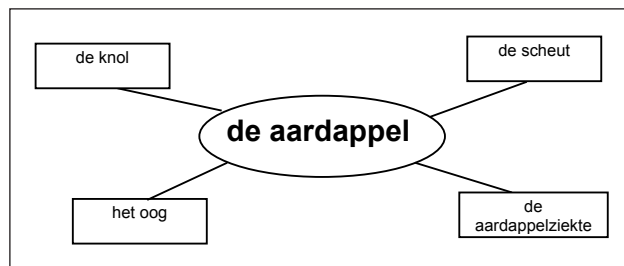
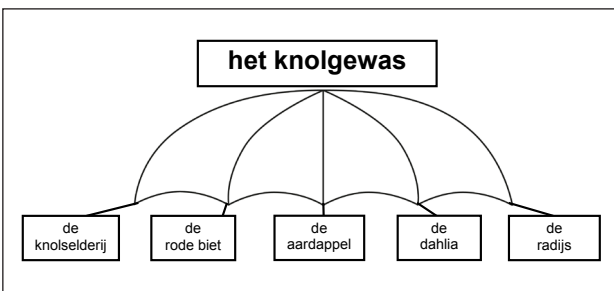
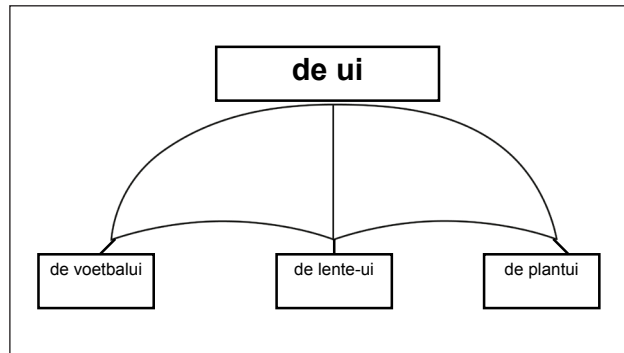
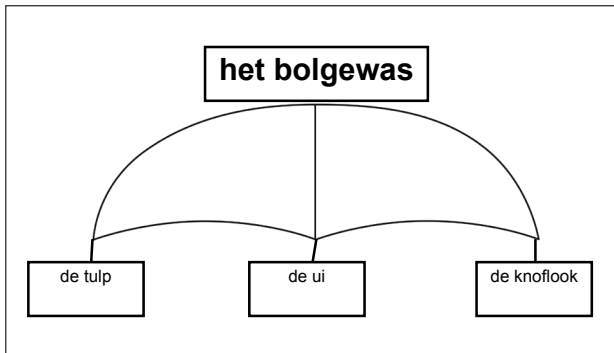
- de bladgroenkorrel
- de fotosynthese
- de glucose
- de haarwortel
- het koolzuurgas
- het loof
- de mannelijke bloem
- de nerf

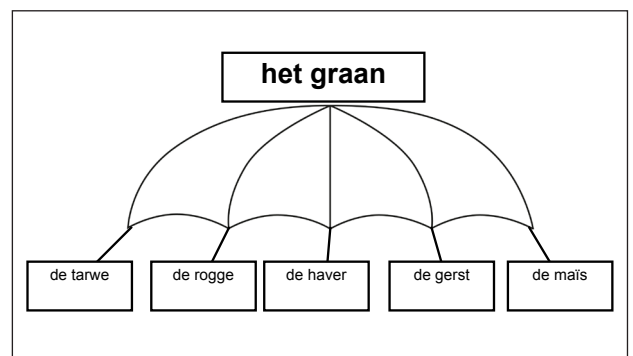
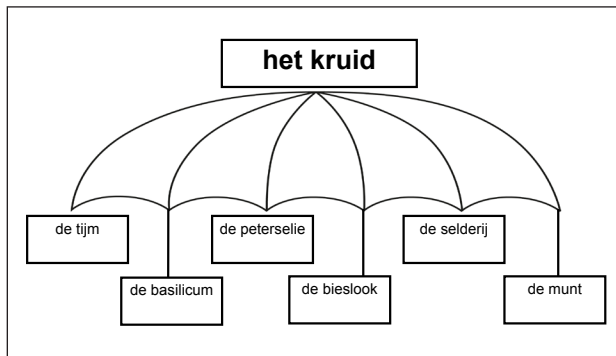
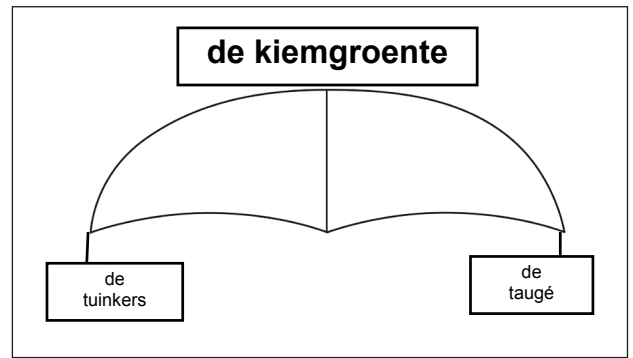
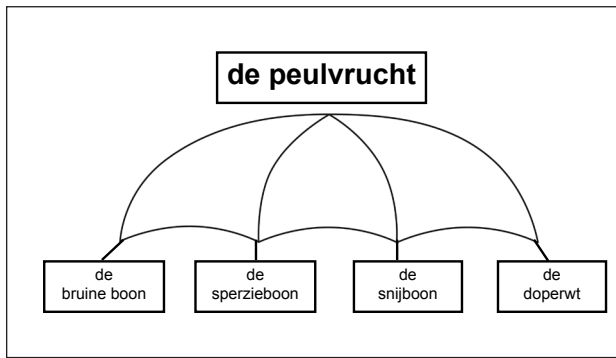

Gewassen op de schooltuin

Losse woorden:

- de maïskorrel
- de rok (van de ui)

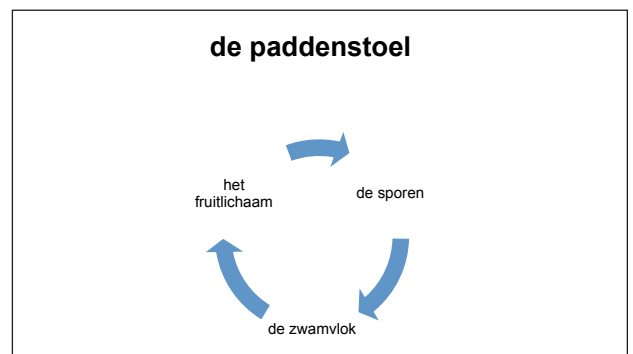
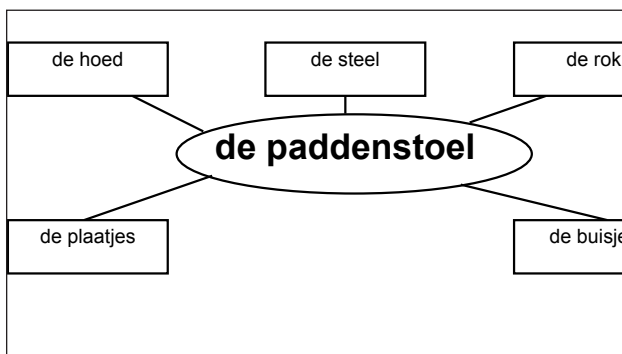

Paddenstoel

Losse woorden:

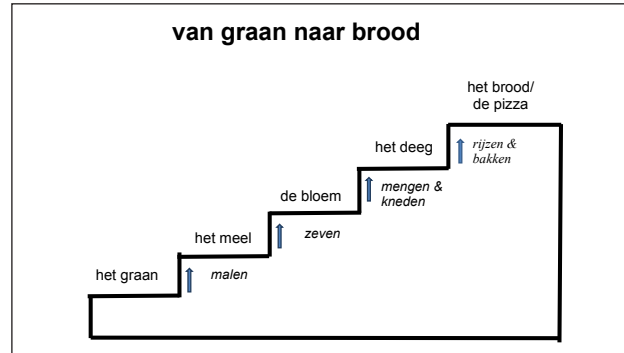
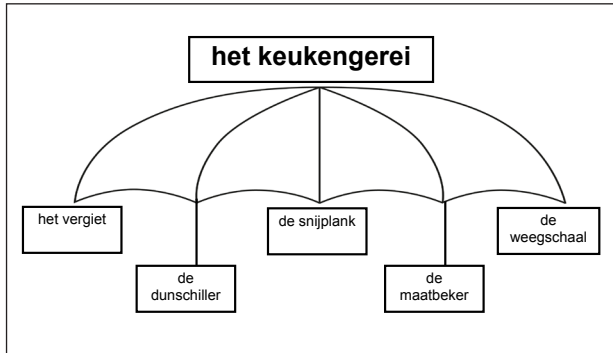
- de bladgroenkorrel
- de fotosynthese
- de glucose
- de haarwortel
- het koolzuurgas
- het loof
- de mannelijke bloem
- de nerf

Productverwerking

Losse woorden:

- afmeten
- het ingrediënt
- het recept

Bijlage 3 - Aanbiedingschema woordenschat

HET WOORD
Thema
Woordcluster
Woordomschrijving
Benodigde materialen
Aanbieden van het cluster
Vorbewerken (introdactie)
• Semantiseren• UITLEGGEN
• UITBEELDEN
Controleren/consolideren

HET WOORD - HET SCHOOLTUINTJE

Thema Je eigen tuin

Woordcluster

Woordomschrijving

- Het gewas: gewas noemen we alle planten die op een stuk land groeien.
- Het teeltplan: een plan waarop je aangeeft waar je welke gewassen wilt telen.
- Telen: planten kun je telen. Je stopt zaadjes of plantjes in de grond, laat ze groeien en aan het eind kun je planten of groenten oogsten.

Benodigde materialen

- Grote foto van hoe een schooltuin er uit ziet met alle gewassen er op.
- Teeltplan
- Gewassen (of minituintje)
- Groenten als oogst

Aanbieden van het cluster

Vorbewerken (introductie)

Introduceer het schooltuintje enthousiast met een foto waar alle gewassen er mooi bij staan: "Op deze foto zien jullie hoe jullie tuin er uitziet na de zomervakantie! Daarvoor moet er nog wel hard gewerkt worden en het weer moet een beetje meezitten, maar dit is wel hoe het er uit zal zien."

• Semantiseren

• UITLEGGEN

De grootste hulp bij het maken van **je schooltuintje** is een **teeltplan**. Een **teeltplan** is een overzicht, een plan waarop staat waar de planten van **je schooltuintje** komen. Op **het teeltplan** staat welke planten er op je tuin komen en ook op welke plek die planten komen. De planten op **je schooltuintje** noemen we ook wel **gewassen**.

Gewassen zijn de planten die op een stuk land groeien. Op **het teeltplan** staan een groot aantal **gewassen**.

Als we weten welke **gewassen** er op het teeltplan staan is het vanaf april de bedoeling dat we die **gewassen**, oftewel planten, gaan **telen**. **Telen** wil zeggen dat we zaadjes zaaien of plantjes in de grond zetten, zorgen dat de plantjes kunnen groeien en uiteindelijk ook de oogst van de tuin afhalen. Als we **gewassen** zaaien, verzorgen en oogsten, dan telen we dus planten, de **gewassen**. Dit jaar zullen we heel veel verschillende **gewassen** telen.

Welke **gewassen** we op **je schooltuintje** gaan **telen** staat op **je teeltplan**.

• UITBEELDEN

Wijs een aantal (kruiden-)plantjes aan als gewassen op de schooltuin. Neem als voorbeeld voor het woord oogst volgroeide groenten. Laat leerlingen het teeltplan bekijken.

Controleren/consolideren

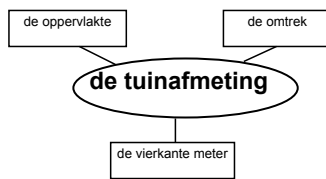
REN JE ROT SPEL

- Het teeltplan is een plan waarop je aangeeft waar je welke gewassen wilt telen; goed.
- Telen wil zeggen dat je goed zorgt voor je plantjes; fout: je zaait of plant eerst.
- Een hark is een voorbeeld van een gewas; fout.

HET WOORD - DE TUINAFMETING

Thema Je eigen tuin

Woordcluster

Woordomschrijving

- De vierkante meter: een vierkant waarvan elke zijde 1 meter lang is.
- De oppervlakte: een oppervlakte is een maat. De oppervlakte van iets geeft aan hoe groot een vlak is. Een kamer van 2 meter breed en 3 meter lang heeft een oppervlakte van 6 vierkante meter.
- De omtrek: de omtrek van iets is de buitenste lijn ervan.

TE LABELEN WOORD

- De rolmaat: de rolmaat is een opgerold ijzeren meetlint in een doosje. Met een rolmaat kun je de lengte van iets meten.

Benodigde materialen

- Zeil van afmeting tuin of afgeplakt stuk van oppervlakte van tuin met schilderstape
- Zeil van m² of afgeplakt stuk van m² met schilderstape
- Rolmaat

Aanbieden van het cluster

Vorbewerken (introdunctie)

“Dit jaar krijgen jullie een eigen tuin. Zijn jullie ook zo benieuwd naar hoe groot je tuin zal zijn? Kom, dan gaan we samen je tuin meten.”

• Semantiseren

• UITLEGGEN

Dit is precies de afmeting van jouw tuin (laat op de grond zien). Dit vlak is 6 **vierkante meter** groot. Een **vierkante meter** (laat de afmeting zien). Een **vierkante meter** is een vierkant waarvan elke zijde 1 meter lang is. 6 van deze **vierkante meters** is de **oppervlakte** van je tuin. Een **oppervlakte** is een maat. De **oppervlakte** van iets geeft aan hoe groot een vlak is. Jouw tuin zal dus 6 x 1 **vierkante meter** groot zijn. De **omtrek** van je tuin is een ander soort maat dan de **oppervlakte**. De **omtrek** is de buitenste rand van je tuin. De voorkant en de achterkant van je tuin zijn 1,5 meter breed. De zijkanten van de tuin zijn 4 meter lang. De 4 kanten van je tuin zijn samen de **omtrek**. Als je de 4 kanten bij elkaar optelt dan is de **omtrek** van je tuintje 11 meter.

De omtrek kun je opmeten. Dit doen we met een **rolmaat**. De **rolmaat** is een opgerold ijzeren meetlint in een doosje. Met een **rolmaat** kun je de lengte van iets meten. Met een **rolmaat** kun je dus zijden van je tuin meten. Als je 2 zijden van de rechthoekige tuin weet, kun je de **omtrek** en de **oppervlakte** berekenen.

• UITBEELDEN

Wijs tijdens het verhaal de woorden aan: de oppervlakte (met de vlakke hand over het vlak wrijven) en de omtrek (met de vinger langs de zijden gaan).

Controleren/consolideren

Stel vragen over de aangeboden woorden.

Wie weet wat je kunt doen met een rolmaat?

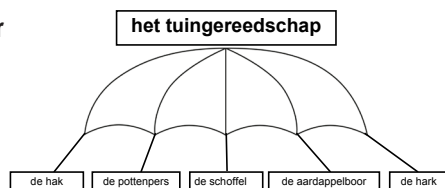
Wijs de omtrek van je tuintje aan.

Wat is een vierkante meter? Wijs dit aan.

HET WOORD - HET TUINGEREEDSCHAP

Thema Tuingereedschap

Woordcluster

Woordomschrijving

- Het gereedschap: gereedschap zijn voorwerpen die je helpen om iets te maken of een klus uit te voeren. Voorbeelden van tuingereedschap zijn een hak en een hark.
- De hak: met een hak maak je kluiten aarde fijn. Ook kun je er de grond of het onkruid mee losmaken. Een kleine hak heet een handhak.
- De pottenpers: met een pottenpers worden kleine potjes van aarde gemaakt. Daar kunnen kleine plantjes in groeien voordat ze in de tuin worden geplant.
- De aardappelboor: met een aardappelboor maak je een gat in de grond om aardappels of andere planten diep in de grond te planten.
- De hark: een hark is een soort grote kam van ijzer met een (lange) steel eraan. Met een hark maak je de tuin glad of haal je bladeren weg. Je harkt er iedere week je paadjes mee aan.
- De schoffel: Een schoffel is een scherp metalen plaatje met een stok eraan. Daarmee snij je het onkruid af.

TE LABELEN WOORD

- De kluit: een kluit is een stuk aarde of klei waarvan de grond aan elkaar geplakt zit.

Benodigde materialen

- Al het genoemde tuingereedschap en eventueel een bak aarde om de werkwijze van het gereedschap te kunnen demonstreren.

Aanbieden van het cluster

Vorbewerken (introdunctie)

“Zo, ik heb zaadjes/plantjes en een stuk grond, mijn tuin. Heb ik nu genoeg om aan de slag te gaan? Nee? Natuurlijk, ik heb ook tuingereedschap nodig.”

Andere mogelijkheid: tuingereedschap onder een doek leggen en de leerlingen door te laten voelen een voorwerp laten raden. Een hark herkennen ze vaak wel.

• Semantiseren

• UITLEGGEN

Bij het werken op de tuintjes wordt veel **tuingereedschap** gebruikt. **Gereedschappen** zijn voorwerpen die je helpen om iets te maken of een klus uit te voeren. Op de tuin noemen we de **gereedschappen tuingereedschap**.

Voorbeelden van **tuingereedschap** zijn een **hak** en een **schoffel**.

Het meest zullen we een **hak** gebruiken. Met een **hak** maak je kluiten aarde fijn. Een **kluit** is een stuk aarde of klei waarvan de grond aan elkaar geplakt zit. Ook kun je met een **hak** de grond of het onkruid losmaken. Een **hak** met een korte steel is een **handhak**.

Naast een **hak**, zul je ook een **hark** gebruiken om je tuintje netjes te houden. Een **hark** is een soort grote kam van ijzer met een lange steel eraan. Met een **hark** maak je de tuin glad of haal je bladeren weg. Je **harkt** er iedere week je paadjes mee aan.

Een **handhak** en een **hark** zijn **tuingereedschappen** die je zelf op je tuin mag gebruiken. Er zijn ook **tuingereedschappen** die alleen de schooltuintjuf/meester gebruikt, zoals de **aardappelboor** en de **schoffel**.

Met een **aardappelboor** kan de schooltuintjuf/meester gaten maken in de grond. De gaten die de **aardappelboor** maakt, worden gebruikt om aardappels of andere planten diep in de grond te planten.

Je zult de schooltuintjuf/meester vaak met de **schoffel** in zijn/haar handen zien. Een **schoffel** is een scherp metalen plaatje met een lange stok eraan. Met het uiteinde van de **schoffel** wordt het onkruid van je tuintje afgesneden. Met de **schoffel** helpt de schooltuintjuf/meester je met het verzorgen van je tuintje, het wieden van het onkruid en het losmaken van de grond van je tuintje. Al deze **tuingereedschappen**, zoals de **hark**, **hak**, **aardappelboor** en **schoffel**, zul je dus bij het verzorgen van je tuin nodig hebben.

• UITBEELDEN

De gereedschappen bij de hand houden om ze bij het uitleggen ook te laten zien. Liefst in de grond en de handeling die erbij hoort.

Controleren/consolideren

Een estafetterace tussen 2 teams: geef de opdracht om een bepaald gereedschap te halen. Pas als de leerlingen ermee over de lijn zijn, mag de volgende.

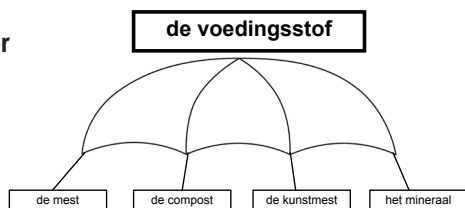
NB: besteed meteen aandacht aan hoe het gereedschap vastgehouden moet worden!

Andere mogelijkheid: de leerlingen geblinddoekt of met de ogen dicht gereedschap in handen geven en laten raden welk gereedschap het is.

HET WOORD - DE VOEDINGSSTOF

Thema Grond

Woordcluster

Woordomschrijving

- De voedingsstof: voedingsstoffen zijn stoffen die een plant nodig heeft om te groeien. De plant haalt ze met de wortels uit de bodem.
- De mest: uitwerpselen (poep) van dieren, soms vermengt met stro.
- De compost: compost is donkerbruine tot zwarte grond van verrotte en verteerde groente, fruit en tuinafval. In compost zitten veel voedingsstoffen voor planten.
- De kunstmest: kunstmest wordt in een fabriek gemaakt. Het zijn korrels waarin voedingsstoffen zitten voor planten.
- Het mineraal: stoffen als ijzer of kalk, die in het water zijn opgelost, zijn mineralen. Het zijn voedingsstoffen die de planten met de wortels uit de grond kan halen.

Benodigde materialen

- Plant en boterham of ander mensenvoedsel voor de introductie.
- Mestkorrels en compost (plaatje van composthoop).

Aanbieden van het cluster

Vorbewerken (introductie)

“Geef een plant een ‘hapje’ van je boterham.” Vraag de leerlingen waarom ze lachen. Heeft een plant geen voedsel nodig dan? Oh...speciale voedingsstoffen!

• Semantiseren

• UITLEGGEN

Planten hebben **voedingsstoffen** nodig. **Voedingsstoffen** zijn stoffen die een plant nodig heeft om te groeien. De plant kan met zijn wortels **voedingsstoffen** uit de grond halen. **Mineralen** zijn voorbeelden van voedingsstoffen die de plant uit de grond haalt. **Mineralen** zijn stoffen zoals kalk en ijzer. De **mineralen** zijn in water opgelost en hierdoor kunnen de wortels van de plant ze uit de grond halen. Een plant heeft **voedingsstoffen**, **mineralen** nodig om te kunnen groeien.

In mest zitten **voedingsstoffen** voor planten. **Mest** zijn de uitwerpselen, dus poep, van dieren. Voor de tuin wordt meestal **mest** van koeien gebruikt. Koeien**mest**, de poep van koeien, wordt vaak vermengt met stro.

Ook in **compost** zitten **voedingsstoffen** voor planten. **Compost** is donkerbruine tot zwarte grond van verrotte en verteerde groente, fruit en tuinafval. Uit de planten die verteren ontstaan weer **voedingsstoffen** die andere planten kunnen gebruiken om te kunnen groeien. Het tuinafval verteren bodemdierjes, bacteriën en schimmels tot **compost** voor op de tuin. Dit **compost** is natuurlijk materiaal en bevat veel **voedingstoffen** voor planten.

Kunstmest wordt in een fabriek gemaakt. In die fabriek maken ze korrels waar **voedingsstoffen** voor planten in zitten. **Kunstmest** is kunstmatig voedsel. **Kunstmest** is dus niet natuurlijk.

• UITBEELDEN

Maak de woorden inzichtelijk met concrete materialen, waaronder mest, kunstmest en compost.

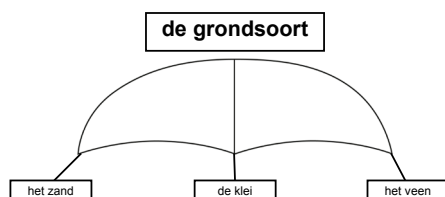
Controleren/consolideren

Noem de beschrijvingen. Laat de leerlingen (met mogelijkheid tot spieken op woordposter!) raden welk woord je omschrijft. Laat leerlingen ook zelf een woord omschrijven en door de klas raden.

HET WOORD - DE GRONDSOORT

Thema Grond

Woordcluster

Woordomschrijving

- De grond: de bovenste laag van de bodem. Hierin groeien bomen en planten. Grond bestaat uit verschillende soorten, bijvoorbeeld: veen, klei en zand.
- Het veen: veen is een grondsoort. Veen bestaat uit resten van dode planten. In deze grond zit weinig zuurstof. Gedroogd veen werd vroeger gebruikt als brandstof.
- Het zand: zand is een grondsoort. Zand bestaat uit kleine stukjes steen. Zand voelt los aan; de korreltjes vallen snel uit elkaar. Tussen de kleine stukjes steen zit veel lucht. Water stroomt er snel doorheen.
- De klei: klei is een grondsoort. Klei bestaat uit hele kleine plaatjes steen, veel kleiner en platter dan zand. In klei zit weinig lucht. Water stroomt hier niet snel doorheen. In klei zitten veel mineralen. Dit zijn voedingsstoffen die planten nodig hebben om te kunnen groeien.

Benodigde materialen

- Bakken (van kaartjes voorzien) met deze verschillende grondsoorten om de kinderen de grondsoorten te laten zien en te laten voelen.

Aanbieden van het cluster

Vorbewerken (introductie)

Pak een bak: "Kijk, dit is nu grond." "Of is dit nu grond?" Pak een andere bak. "Wat denken jullie? Ja, er zijn verschillende soorten grond ... Laten we daar eens goed naar kijken."

• Semantiseren

• UITLEGGEN

Grond is de bovenste laag van de bodem. Planten hebben **grond** nodig om te kunnen groeien. Er zijn verschillende soorten **grond**. Voorbeelden van grondsoorten zijn: veen, klei en zand. Wijs ondertussen de woordparachute aan. "Kijk, hier heb ik verschillende soorten **grond** in een pot gedaan. Hier heb ik een pot met **klei**, een met **veen** en dit is een pot met **zand**. Dit zijn 3 grondsoorten: **de klei**, **het veen** en **het zand**." Koppel de potten aan de woorden op de parachute. **Klei**, **zand** en **veen** zijn verschillend. **Veen** is een grondsoort. Het **veen** bestaat uit resten van dode planten. Veen ontstaat in ondergelopen stukken land, zoals een moeras. Doordat de planten onder water niet worden verteert stapelen ze zich op en dat is **veen**.

Een andere grondsoort is **zand**. **Zand** bestaat uit kleine stukjes steen. **Zand** voelt los aan. De korreltjes vallen snel uit elkaar. Tussen de kleine stukjes steen zit veel lucht. Water stroomt er snel doorheen. **Zand** komt uit de bergen. Stukken van een berg breken af; dat zijn rotsblokken. De rotsblokken worden door het water van een rivier meegenomen en worden in steeds kleinere stukjes gebroken. Als die stukjes erg klein zijn, dan noemen wij ze **zandkorrels**. Heel veel **zandkorrels** bij elkaar is **zand**. Naast het **veen** en het **zand** is er nog een andere grondsoort: de **klei**. **Klei** bestaat uit hele kleine plaatjes steen, veel kleiner en platter dan **zand**. Deze kleine plaatjes in **klei** zijn op een andere manier van stenen afgebroken dan bij **zand**. In **klei** zit weinig lucht. Dit komt doordat de platte plaatjes vaak vlak op elkaar liggen. Hierdoor kan water er ook niet snel doorheen stromen. In klei zitten veel mineralen. Dit zijn voedingsstoffen die planten nodig hebben om te kunnen groeien. **Veen**, **zand** en **klei** met elkaar gemengd noemen we **grond**. In **grond** zitten dus verschillende grondsoorten.

• UITBEELDEN

Tijdens de uitleg verwijzen naar de verschillende grondsoorten en leerlingen deze laten zien en voelen.

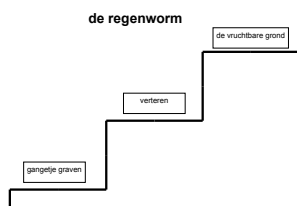
Controleren/consolideren

Geef een beschrijving van een grondsoort of laat een van de leerlingen dit doen. Laat de andere leerlingen raden over welke grondsoort het gaat. Ze mogen de woordposter zien.

HET WOORD - DE REGENWORM

Thema Dieren

Woordcluster

Woordomschrijving

- Het gangetje: een smalle doorgang.
- Verteren: bacteriën en schimmels verteren natuurlijk afval zoals plantenresten tot hele kleine stukjes. In deze stukjes zitten allerlei voedingsstoffen die planten nodig hebben om te groeien. In je eigen lijf verteren je maag en darmen voedsel ook tot kleine stukjes.
- Vruchtbare grond: vruchtbare grond is grond waarop alles gemakkelijk kan groeien. Er zit voldoende voeding en lucht in de grond.

TE LABELEN WOORDEN

- De darm: een soort lange kronkelige slang in de buik. Zit tussen de maag en poepgaatje. Darmen verteren je eten.
- Nuttig: als iets nuttig is, heb je er wat aan. Je kunt het goed gebruiken of het levert iets op. Nuttig is hetzelfde als bruikbaar.

Benodigde materialen

- Platen over de regenworm
- Een al bewoond wormenhotel
- Levende regenwormen om te bekijken
- Bakje aarde met regenworm voor de introductie

Aanbieden van het cluster

Vorbewerken (introductie)

“Ja!, daar heb ik weer een regenworm! Echt mooi! Worden jullie ook zo blij als jullie een regenworm zien? Nee? Snappen jullie niet waarom ik hier blij van word? Ik zal het jullie uitleggen!”

• Semantiseren

• UITLEGGEN

Een **regenworm** is een bodemdier. Een **regenworm** leeft onder de grond, in de bodem. Een **regenworm** is een roze, bruinige gladde worm. Een **regenworm** heeft geen poten. Hij graaft **gangetjes** in de grond. Die **gangetjes** zijn smalle doorgangen waar de regenworm doorheen gaat. Bij het graven eet de regenworm dode planten op, zoals blaadjes. Hij **verteert** deze plantenresten. Bij **verteren** worden de plantenresten door de darmen, een lange kronkelige slang in de buik van de **regenworm** tot hele kleine stukjes gemaakt. Door het **verteren** van plantenresten in kleine stukjes, die de **regenworm** via de **darmen** weer uitpoept, ontstaat voedsel voor planten. Door het **verteren** van plantenresten in de **darmen** van de **regenworm** wordt de **grond vruchtbare**. **Vruchtbare grond** wil zeggen dat planten er goed op kunnen groeien. Doordat een regenworm **gangen** graaft, komt er ook water en lucht door de **gangetjes** in de grond. Water en lucht zijn ook belangrijk voor **vruchtbare grond**. Doordat een **regenworm gangetjes** graaft en plantenresten **verteert** in zijn **darmen**, is een **regenworm** erg nuttig voor het krijgen van **vruchtbare grond**. De **regenworm** is een **nuttig dier**. **Nuttig** wil zeggen dat je er iets aan hebt. Een **regenworm** is **nuttig** omdat het iets oplevert dat de **regenworm** in de grond zit, namelijk: **vruchtbare grond**.

• UITBEELDEN

Wijs bij het bespreken van de woorden waar mogelijk de plaatjes aan of laat de gangen zien in het wormenhotel. Beeld wurmen uit.

Controleren/consolideren

Ren je rot spel met informatie over de regenworm waarin ook de doelwoorden zijn verwerkt.

Bijlage 4 - Lijst van consolideringsactiviteiten

Bingo

De leerkracht heeft een set enkele kaartjes van de te leren doelwoorden. Op het bord staan de doelwoorden geschreven, een stuk of 20. De leerlingen schrijven op een blaadje 5 doelwoorden, die ze zelf mogen kiezen. De leerkracht kiest een willekeurig kaartje uit de stapel en leest de betekenis voor (wijst het aan, doet het voor). De leerlingen moeten de woorden herkennen en aanstrepen als dat woord op hun blaadje staat. Welke leerlingen hebben als eerste alle woorden aangestreept? Zij mogen 'bingo' gillen!

Plaatjes zoeken

De leerlingen in kranten of tijdschriften plaatjes laten zoeken die te maken hebben met een bepaald doelwoord. Bijvoorbeeld: zoek zoveel mogelijk plaatjes die te maken hebben met 'verteren'. De plaatjes kunnen op een vel papier worden geplakt waar het doelwoord groot op geschreven staat. Als de leerlingen een woordenschriftje hebben kunnen ook daar plaatjes bij bepaalde doelwoorden in worden geplakt.

Quiz

De leerlingen worden verdeeld in 2 groepen en iedere groep krijgt een doelwoord. De leerkracht stelt zoveel mogelijk vragen over de woorden. Voor ieder goed antwoord krijgt de antwoordende groep een punt. De leerlingen kunnen ook aan elkaar vragen stellen.

Vier op een rij

De leerkracht tekent een veld van 16 vierkantjes, die groot genoeg zijn zodat er door de leerlingen makkelijk woorden ingeschreven kunnen worden. De leerlingen schrijven in elk vierkant een doelwoord. Dit kan ook met betekenisherhaling gepaard gaan. De leerlingen mogen om de beurt een woord kiezen dat ze denken te kunnen omschrijven. Als de betekenis goed verwoord is, mag de leerling een fiche of een pionnetje neerleggen/-zetten. Wie heeft als eerste vier-op-een-rij? Dit spel kan het beste met 2 - 5 leerlingen gespeeld worden.

In de war

De leerkracht deelt een verhaal uit waar de zinnen door elkaar geschreven zijn. De leerkracht zorgt er daarbij voor dat de doelwoorden aan de orde komen. De leerlingen moeten de zinnen in de goede volgorde zetten zodat het verhaal klopt. Na afloop maken ze er een mooie tekening bij.

Internet

Op internet zijn er verschillende ideeën voor consolideer-activiteiten te vinden, waaronder:

- Ik zie / ik hoor / ik ruik wat jij niet ziet ...
- Hints; uitbeelden van woorden
- Rijtjes: wat hoort er niet bij en waarom? Categoriernaam geven bijvoorbeeld gereedschap. Horen de woorden die je vervolgens noemt hier wel of niet bij?
- Woorden aanvullen en langer maken (stapelwoorden)
- Tegenstellingen
- Galgje
- Een woord laten raden op basis van een omschrijving of een afbeelding: de leerling die het mag raden stelt ja- en neevragen.
- Scrabble
- Welke woorden beginnen met de letter...? Pim pam Pet
- Tekenen/pictionary
- Kruiswoordraadsel
Engelse site maar eenvoudig te gebruiken: <http://puzzlemaker.discoveryeducation.com/Criss-CrossSetupForm.asp>
- Klinkers/medeklinkers weglaten en vervolgens het woord raden.
- Verhaaltjes, gedichtjes, soap, liedje, rap, toneelstukje verzinnen met een woord(veld) als leidraad.
- Van losse lettergrepen het goede woord maken.
- Lettergrepen van langere woorden klappen: welk woord kan het zijn?
- Lettergrepen door elkaar geven; woorden vormen.

- Woordzoeker: een puzzel waarbij de letters samen woorden vormen. www.smhc.info/spelletjes/woordzoeker/zelf_woordzoeker_maken.php
- Bij allerlei spelen de plaatjes door woorden vervangen bijvoorbeeld domino, memory, (plaatje - plaatje of woordje - plaatje of woordomschrijving - betekenis), lotto, bingo, woordenkwartet, monopoly.
- Woord in rebus
- Raadsels maken rond de aangeboden woorden
- Een woord op het voorhoofd of de rug van een leerling plakken en er door vragen te stellen achter te komen welk woord het is.
- Cryptogram
- Voeldoos: vertellen wat je voelt (kenmerken) en de ander raadt.
- Voeldoos: aangeboden woorden in schuurpapieren letters; zoeken bij voorwerpen of afdeling.
- Kimspel: voorwerpen op tafel, eentje wegnemen, welke?
- Een aantal voorwerpen op vertelafel leggen en de leerlingen bedenken een verhaal bij de voorwerpen.
- Striptekenen over het woord; tekst erbij schrijven.
- Boek zonder tekst; leerlingen schrijven de tekst.
- Een leerling beeldt een woord uit. De andere leerlingen moeten het raden.
- Quiz
- Lingo
- Liplezen
- Geheimschrift
- Collage maken bij cluster van woorden.
- Een elfje schrijven aan de hand van een stramien.
- Synoniemspel: beschrijvingen en woorden op kaartjes uitdelen. De leerlingen zoeken hun partner.
- Betekenisvolle zin met het woord geven; daarna het woord weglaten uit de zin: andere leerlingen raden het woord.
- Een doe-verhaal vertellen waarbij de leerlingen direct handelingen uitbeelden. Dit past vooral bij werkwoorden.
- Flietskaarten: kaartje (met plaatje) snel laten zien en wegdraaien. Welk woord heb je gezien?
- Ik ga op vakantie en neem mee ...
- Verkeerd samengevoegde woorden uit elkaar halen en goed samenvoegen; vliedschappen en boottuig.
- De letters van het woord door elkaar opschrijven op het bord: welk woord is het?
- Leerlingen nemen van thuis voorwerpen mee naar school die met de nieuwe woorden te maken hebben (aan het einde van de week).
- Een verhaal of zin voorlezen en de gesemantiseerde woorden weglaten: welke woorden passen?
- Woordparachute: een woord weghalen. Welk woord is weg?
- Een woord zichtbaar in de klas ophangen. Elke dag een paar nieuwe woorden erbij voegen.
- Thema-woordenschat
- Uit een lang woord, kleinere woorden maken.
- Woordweb zonder het centrale woord: welk woord moet er staan?
- Dramahoek met themawoorden; leerlingen gebruiken de woorden in het spel.
- Geblindeerd tekenen; een leerling geeft een andere leerling de opdracht.
- Doelbewust een woord fout in een zin gebruiken: weten leerlingen hoe het wel goed is?
- Verboden woorden: een leerling moet wat vertellen over een onderwerp wat aan de orde is maar mag de aangeboden woorden niet gebruiken.
- Woorden herhalen op muziek
- Leerlingen vingers op laten steken als ze een woord in een verhaal horen dat die week aangeleerd is.
- Een woord achterstevoren oplezen en dan zo snel mogelijk raden welk woord het is.
- Woord doorfluisteren en daarna allemaal een tekeningetje ervan maken, heeft iedereen hetzelfde getekend?
- Een zin met het nieuwe woord bedenken en laten schrijven en tekenen.
- Rijmwoorden bedenken bij een gegeven woord.
- Woorden op 2 kaartjes; kaartjes uitdelen, leerlingen beelden woord uit. Welk leerling heeft hetzelfde kaartje?
- Tegenstellingen bedenken
- Puntenlijst voor de leerlingen maken: invullen als ze tijdens de les een behandeld woord correct gebruiken.

BRON: WWW.123LESIDEE.NL

Achtergrondinformatie over de aanpak met woorden in de weer

- Boek 'Met woorden in de weer' van Dirkje van den Nulft en Marianne Verhallen.
- www.leraar24.nl. Bekijk video: Viertakt: woordclusters
- www.taalpilots.nl. Ga naar implementatiekoffer, woordenschat en kies onder het kopje 'morgen aan de slag' voor de kwaliteits- kaarten woordenschat.

Bijlage 5 - Registratieformulier woordenschat

Klas	Eigen tuin	Teeltactiviteiten						De grond						Het weer					
	Spin: het schooltuintje																		
	Spin: de tuinafmeting																		
	Trap: telen																		
	Trap: telen																		
	Parachute: oogsten																		
	Trap: de aardappelteelt																		
	Parachute: tuinieren																		
	Kast: het gewas / het onkruid																		
	Parachute: het tuingereedschap																		
	Parachute: de grondsoort																		
	Spin: de voedingstof																		
	Kast: vruchtbare grond / onvruchtbare grond																		
	Kast: het afval																		
	Kast: grof / fijn																		
	Trap: het gronddeeltje																		
	Trap: het weerbericht																		
	Kast: vriezen / dooien																		
	Spin: de thermometer																		
	Spin: het weerinstrument																		
	Trap: het water																		

Klas	Planten		Padden- stoel	Product- verwer- king	Gewassen op de schooltuin	
		Cyclus: de plantontwikkeling				
		Kast: de loofboom / de naaldboom				
		Trap: de bevruchting				
		Spin: de bloem				
		Spin: de stam				
		Parachute: manieren van overwinteren: de plant				
		Parachute: het reservevoedsel				
		Spin: de paddenstoel				
		Cyclus: de paddenstoel				
		Parachute: het keukengerei				
		Trap: van graan naar brood				
		Parachute: het bolgewas				
		Parachute: de ui				
		Parachute: het knolgewas				
		Spin: de aardappel				
		Parachute: de wortel				
		Parachute: de bladgroente				
		Parachute: de sla				
		Parachute: de vruchtgroente				
		Parachute: de peulvrucht				
		Parachute: de kiemgroente				
		Parachute: het kruid				
		Parachute: het graan				

Bijlage 6 Kort overzicht Interventies Interactie

Kort overzicht interventies interactie
Taalaanbod   • Begrijpelijk taalaanbod - gebruik eenvoudige woorden en zinnen- visualiseer- benadruk belangrijke delen uit de informatie door: woordaccentenletterlijke herhalingentopicalisatie (vooropplaatsen van het kernwoord)• Rijk taalaanbod - paraphraseer (herhaal met andere woorden)- gebruik nieuwe woorden en herhaal ze
Taalruimte   • Kies een goede starter (voorbereiding)• Bied taalruimte aan taalzwakke kinderen (voorbereiding)• Bouw het onderwerp van de spreker uit door - minimale responsen (ohh; ja ja; mmm),- korte reacties als (wat leuk; goed zeg; vertel...),- spiegelen (een sleutelwoord van de spreker op vraagtoon herhalen).
Feedback   • Verbeter terloops onjuiste taaluitingen• Help verhelderen bij onduidelijke taaluitingen• Hertaal (vat uitingen van kinderen kort samen in goede zinnen)

Bijlage 8 - Aanbiedingschema Begrijpend Leren

Aanbiedingschema Begrijpend Lezen
Voor het lezen   • Thema, onderwerp • Soort activiteit: theorieles, experimenteren, proefjes doen, tuinactiviteit • Aan te bieden woordcluster
Tijdens het lezen   • De leesopdracht • De kinderen die ik tijdens het lezen extra aandacht geef
Na het lezen   • De wijze waarop ik de opdracht nabespreek • De geplande vervolgactiviteit

